

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ & ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

“Ο εγκλεισμός των ανηλίκων παραβατών από την οπτική των Δικαιωμάτων του ανθρώπου [Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού]. Ο ρόλος της οικογένειας”

Τριμελής Επιτροπή Επίβλεψης:

- 1) Καθ. Ανθοζωή Χαΐδου (Επιβλέπτουσα Καθηγήτρια)
- 2) Καθ. Έφη Λαμπροπούλου
- 3) Καθ. Φαρσεδάκης Ιάκωβος

Φοιτήτρια: Δήμητρα Κουκουτσέλου

A.M.: 300M001

ΑΘΗΝΑ, 20 ΙΟΥΝΙΟΥ 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

1. Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα δικαιώματα των ανηλίκων παραβατών	7
2. Διεθνείς Συμβάσεις	15
3. Το περιεχόμενο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού	19
4. Η προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων παραβατών σε Περιφερειακούς Οργανισμούς: Το Συμβούλιο της Ευρώπης	27

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

1. Εισαγωγή	32
2. Διευκρίνηση Εννοιών	33
3. Γενικές Αρχές	47
4. Οικογένεια και κοινωνικός έλεγχος	53
5. Κοινωνικοποίηση	54
6. Γονεϊακή εγκληματικότητα	61
7. Τύποι των παραβάσεων που διαπράττουν οι νέοι παραβάτες	69
8. Σύγχρονες τάσεις αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων	73
9. Συμπεράσματα	78

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την αμέριστη συμπαράστασή τους σε κάθε μου όνειρο.

Και πάνω από όλα γιατί με έμαθαν να νοιώθω, να σκέφτομαι και να αγωνίζομαι.

Την εργασία αυτή την αφιερώνω στον Διονύση για την υπομονή του και την αγάπη του και στον γιο μας Ηλία-Ιάσονα, ίσως την πιο σημαντική σχέση της ζωής μου.

« Πρέπει να θέσουμε τα παιδιά στην κορυφή των προτεραιοτήτων του κόσμου. Πρέπει να ξανασχεδιάσουμε τις στρατηγικές για τη μείωση της φτώχειας, ώστε να δοθεί προτεραιότητα στις επενδύσεις για τα παιδιά».

Νέλσον Μαντέλα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει τίτλο «Ο εγκλεισμός των ανηλίκων παραβατών από την οπτική των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ο ρόλος της Οικογένειας.» Ο σκοπός της εργασίας αυτής είναι διττός. Από τη μια πλευρά, έχει σκοπό να διαχειριστεί τη «φυλάκιση» ανηλίκων που είναι θέμα εξαιρετικά ευαίσθητο και λεπτό και επίμονα απασχολεί τη σκέψη μας. Να διερευνήσει δηλαδή – με βάση τις βιβλιογραφικές πηγές – εκείνους τους κατάλληλους χειρισμούς για ελάττωση ή και εξαφάνιση των κινδύνων που παρουσιάζει μια τέτοια μεταχείριση. Είναι γνωστά όλα τα προβλήματα που σχετίζονται με τον εγκλεισμό ενός ανηλίκου σε κάποιο ίδρυμα τόσο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού αλλά και στα προβλήματα που προκύπτουν σε σχέση με την μετέπειτα κοινωνική του ένταξη στο κοινωνικό σύνολο.

Επειδή με τον εγκλεισμό καταστρατηγούνται πολλά δικαιώματα του ανήλικου όπως το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία, θα αναφερθούμε κυρίως στην Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού που ψηφίστηκε και υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη στις 20 Νοεμβρίου 1989. Αυτή η Σύμβαση συνέβαλε για πρώτη φορά στη δημιουργία της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αφού λειτουργεί σαν μια «προστατευτική ομπρέλα» που καθορίζει λεπτομερώς τις ανάγκες των παιδιών και ειδικότερα, τις ανάγκες των ανηλίκων παραβατών. Αποτελεί ένα κείμενο που καταγράφει και καθιερώνει συστηματικά τα Ανθρώπινα Δικαιώματα χωρίς Διακρίσεις.

Αναμένεται λοιπόν ότι η εν λόγω Σύμβαση θα προσπαθήσει να ρυθμίσει όλα εκείνα τα προβλήματα που σχετίζονται με τον εγκλεισμό των παιδιών. Αυτά τα άρθρα της Σύμβασης θα προσπαθήσω να απομονώσω και να τα παρουσιάσω σε μια προσπάθεια να καταδείξω αν έχει γίνει και πρακτική υλοποίηση των δικαιωμάτων του παιδιού από τους επίσημους μηχανισμούς ελέγχου. Και αυτό γιατί οι λεπτομερείς ρυθμίσεις της Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού που αφορούν τους ανήλικους παραβάτες και το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης μπορούν να βοηθήσουν σημαντικά στον εκσυγχρονισμό του ελληνικού अपарχαιωμένου συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, αν αξιοποιηθούν σωστά.

Από την άλλη πλευρά, η παρούσα εργασία, θα μελετήσει το ρόλο της οικογένειας στη δημιουργία ή μη προβλημάτων νεανικής παραβατικότητας. Από τη βιβλιογραφική επισκόπηση διαφαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό εκείνων που παρουσιάζουν παραβατική συμπεριφορά αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν έντονα οικογενειακά προβλήματα. Το εν λόγω περιβάλλον υστερεί ως προς κρίσιμες για την ομαλή ανάπτυξη του πλευρές-παραμέτρους. Επιπλέον εμποδίζεται και η ορθή κοινωνικοποίηση των παιδιών η οποία εκδηλώνεται με το «πέραςμα» στην εγκληματική πράξη.

Αναμένεται λοιπόν ότι το εν λόγω οικογενειακό περιβάλλον θα δυσχεράνει την υγιεινή θεμελίωση της ψυχοπνευματικής του ανάπτυξης και θα παρακωλύσει την ενεργοποίηση και την ταύτιση με τους καθιερωμένους κοινωνικούς κανόνες με την άσκηση αρνητικών επιδράσεων στην όλη ανάπτυξη του.

Σε μια τελευταία αναφορά στο θέμα, θα γίνει λόγος για τη συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης όσον αφορά στην προσπάθεια προστασίας των δικαιωμάτων των ανηλίκων παραβατών και των παιδιών γενικότερα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού μπορεί να θεωρηθεί ως η πιο ολοκληρωμένη σύμβαση που υιοθέτησε ποτέ ο Ο.Η.Ε. στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς προστατεύει όχι μόνο τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα του παιδιού, αλλά και τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Αποτελεί το πρώτο διεθνές δεσμευτικό κείμενο που καταγράφει και καθιερώνει συστηματικά τα δικαιώματα του παιδιού. Χαρακτηρίζεται γενικά ως καινοτόμος.

Στο προοίμιό της γίνεται αρχικά μνεία σε γενικές αρχές και σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα που κατοχυρώνονται σε διεθνή κείμενα χωρίς διακρίσεις. Επίσης γίνεται αναφορά στο ρόλο που διαδραματίζει για το παιδί η οικογένεια όντας «η θεμελιώδης μονάδα της κοινωνίας και το φυσικό περιβάλλον για την ανάπτυξη και ευημερία όλων των μελών της», αλλά και στην ανάγκη ειδικής προστασίας του παιδιού», το οποίο για να αναπτύξει αρμονικά την προσωπικότητά του «πρέπει να μεγαλώσει μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον σε ένα κλίμα ευτυχίας, αγάπης και κατανόησης».

Μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε την ύπαρξη μιας νέας φιλοσοφίας που οδήγησε στη δημιουργία αυτής της Σύμβασης. Το βαθύτερο δράμα αφορά στην καθιέρωση μιας νέας, σε παγκόσμιο επίπεδο, αντιμετώπισης των παιδιών, ως υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ως ίσων προς τα υπόλοιπα ανθρώπινα όντα και ικανών να παίξουν στο μέτρο των δυνατοτήτων τους, σημαντικό ρόλο ως ενεργά μέλη στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο διαβούν.

Ειδικότερα, η οικογένεια και οι γονείς αποτελούν τους βασικούς προστάτες και φροντιστές των παιδιών παρέχοντας αγάπη, φροντίδα, καθοδήγηση. Δεν αποτελούν όμως τους φορείς δικαιωμάτων των παιδιών τους, ούτε το συμφέρον τους ταυτίζεται με το «υπέρτερο συμφέρον» του παιδιού.

Η Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού αναγνωρίζει παράλληλα με την υποχρέωση των γονέων, την υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών να δημιουργήσουν ευνοϊκές συνθήκες για την επιβίωση και την ανάπτυξη των παιδιών και εγγυάται ένα στοιχειώδες νομικό πλαίσιο το οποίο συνίσταται, βασικά, στη μέριμνα και την προστασία τους¹. Η απλή παραδοχή όμως, των δεσμευτικών αυτών διατάξεων χωρίς παράλληλα να γίνεται προσπάθεια για πρακτική υλοποίηση των δικαιωμάτων του παιδιού, ακυρώνει τον σκοπό αυτής της πιο σημαντικής και χαρακτηριστικής εξέλιξης στον τομέα του πολιτισμού και του δικαίου, οδηγώντας σε αδιέξοδο.

Ευχή μας είναι το έτος 2003 που διανύουμε και κατά το οποίο έχουν ήδη συμπληρωθεί δέκα (10) χρόνια από τη νομοθετική κύρωση της Σύμβασης Δικαιωμάτων του Παιδιού (20 Νοέμβρη 1989), να δοθεί επιτέλους και στην Ελλάδα προτεραιότητα, ώστε η Σύμβαση να γίνει καθολοκληρίαν γνωστή. Επίσης προσδοκία μας είναι η εν λόγω Σύμβαση να αποτελέσει εφαλτήριο περαιτέρω εξελίξεων για την προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων που βρίσκονται σε σύγκρουση με το νόμο, προκειμένου να αποτελέσει επιτέλους η ευημερία και το ύψιστο συμφέρον του παιδιού βασική στοχοθεσία της Ελληνικής κοινωνίας και δικαιοσύνης.

¹ Πιτσελά Αγγελική, «Η σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού και η απονομή δικαιοσύνης σε ανηλίκους», Υπεράσπιση <1999>,σελ.552.

Η επιλογή του θέματος οφείλεται στη μεγάλη σημασία που δίνουμε στα ανθρώπινα δικαιώματα και ιδιαίτερα, τα δικαιώματα των ανηλίκων παραβατών. Και αυτό γιατί οι ανήλικοι είναι ένα ουσιώδες ανθρώπινο δυναμικό με το οποίο χτίζεται το μέλλον της κοινωνίας στην οποία ζούμε.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας αυτής θα αναφερθούμε, έπειτα από μία σύντομη ιστορική επισκόπηση για τα δικαιώματα του παιδιού, στις διεθνείς διαβουλεύσεις που συνιστούν το νομικό πλαίσιο για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ειδικότερα, των Δικαιωμάτων των Ανηλίκων παραβατών.

Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε συγκεκριμένα με το περιεχόμενο της σύμβασης για τα Δικαιώματα του παιδιού καθώς και με τις ειδικές ρυθμίσεις για τη προστασία των Ανηλίκων παραβατών.

Έπειτα θα αναφερθούμε στην προστασία των Δικαιωμάτων των Ανηλίκων παραβατών στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Εδώ θα επισημάνουμε τις πρωτοπόρες δράσεις του εν λόγω περιφερειακού οργανισμού στον τομέα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Στο δεύτερο μέρος αυτής της διπλωματικής εργασίας, αφού προσδιορίσουμε σημασιολογικά την έννοια του ανηλίκου, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε την οικογενειακή και κοινωνική κατάσταση των ανηλίκων παραβατών και τους τύπους των παραβάσεων που αυτοί συνήθως διαπράττουν. Έπειτα θα αναφερθούμε στις σύγχρονες τάσεις που επικρατούν στο τομέα της αντιμετώπισης των ανηλίκων παραβατών.

Κλείνοντας τη μελέτη μας θα ανακεφαλαιώσουμε τα κυριότερα συμπεράσματά μας και θα προτείνουμε κάποιες λύσεις ή βελτιώσεις του

υπάρχοντος συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, ώστε η μελέτη αυτή να έχει και κάποια πρακτική χρησιμότητα.

Θα ήθελα να τονίσω ότι οι προτάσεις που παρατίθενται δεν αποτελούν ούτε ένδειξη κατάκτησης της απόλυτης αλήθειας, ούτε μοναδικές διεξόδους. Ωστόσο, θεωρώ ότι η εμπλοκή με κοινωνικά θέματα – προβλήματα, υπαγορεύει την αναζήτηση μιας προοπτικής επίλυσης, καθώς διαφορετικά το οποιοδήποτε ερευνητικό ενδιαφέρον θα κατέληγε στην καλύτερη περίπτωση επίδειξη φιλανθρωπικής ευαισθησίας και στη χειρότερη ένα ψυχρό σκαλοπάτι κοινωνικής ανέλιξης. Ο σεβασμός στην ανθρώπινη ύπαρξη θέτει τα όρια της δεοντολογίας αλλά και της αισιοδοξίας.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

1. Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα δικαιώματα των ανηλίκων παραβατών

α) Η ιστορική εξέλιξη των δικαιωμάτων του παιδιού

Η παραδοχή ότι το παιδί είναι αυτοτελώς υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, αποτελεί πρόσφατη κατάκτηση στο στίβο της διεθνούς νομιμότητας. Η αναγνώριση των δικαιωμάτων του παιδιού αποτελεί ένα σχετικά σύγχρονο επίτευγμα του ανθρωπίνου πολιτισμού. Προηγήθηκε η κατοχύρωση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων που συνιστούν την πρώτη γενεά, έπειτα η κατοχύρωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που αποτελούν τη δεύτερη γενιά δικαιωμάτων και στην τρίτη γενεά εντάσσονται τα συλλογικά εκείνα δικαιώματα που αντιμετωπίζουν τον άνθρωπο ως κέντρο αναφοράς ολόκληρου του πλανήτη¹. Όλη αυτή η εφηβική έκρηξη για την ανάγκη θεμελίωσης των δικαιωμάτων οδήγησε και στη διαπίστωση της ανάγκης για τον καθορισμό και της σχέσης κράτους – ανηλίκου.

Η 'παιδική ηλικία', η ανηλικότητα είναι ένα βιολογικό γεγονός που ξεκινά με τη γέννηση του ανθρώπου και περιλαμβάνει τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Είναι μια περίοδος από την οποία θα περάσει υποχρεωτικά κάθε άνθρωπος, μια κατάσταση την οποία το υποκείμενο, εξαιτίας της ηλικίας του ανωριμότητας, δεν μπορεί να προβλέψει και να οργανώσει ατομικά, και που μόλις αρχίζει να αποκτά συνείδηση της ιδιαιτερότητας του είναι έτοιμο να την

¹ Ρούκουνας Εμμανουήλ, Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Εστία», 1995, σελ. 16 -20

εγκαταλείπει οριστικά². Σε κάθε φυσιολογικό άτομο, η λήξη της περιόδου αυτής επέρχεται με την ωρίμανση του σε όλα τα επίπεδα: ψυχικό, σωματικό και νοητικό.

Αυτή όμως η αποδοχή της πραγματικότητας της παιδικής ηλικίας, η οποία μάλιστα υπαγορεύει μια σχέση εξουσίας μεταξύ ενήλικα και παιδιού, με φορά φυσικά από τον πρώτο προς τον δεύτερο, θα πρέπει να εγείρει ένα έντονο σκεπτικισμό. Υπό αυτό το πρίσμα, η παιδική ηλικία αναπαρίσταται ως ένα γεγονός της ανθρώπινης ζωής, με τη βιολογία να καθορίζει την εξάρτηση των παιδιών από τους ενήλικες και εκείνοι με τη σειρά τους να παρέχουν φροντίδα. Όμως από το πλαίσιο μιας τέτοιας ανάλυσης είναι πασιφανές ότι απουσιάζουν οι κοινωνικές πολιτικές και οικονομικές διαστάσεις της σχέσης εξουσίας ενήλικα και παιδιού³. Η ανωριμότητα και η εξάρτηση μπορεί να είναι βιολογικά γεγονότα της ζωής, ωστόσο οι τρόποι με τους οποίους αυτή η ανωριμότητα γίνεται αντιληπτή και αποκτά νόημα, είναι πολιτισμικά γεγονότα.

Είναι ακριβώς αυτά τα πολιτισμικά γεγονότα και η ποικιλομορφία που αναδεικνύουν και μετατρέπουν την παιδική ηλικία σε ένα κοινωνικό θεσμό. Κάτω από το φως αυτής της ανάλυσης, η 'παιδική ηλικία' δεν είναι στατικό αντικειμενικό γεγονός της ανθρώπινης φύσης, αλλά μια κοινωνική κατασκευή η οποία είναι πολιτισμικά και ιστορικά καθορισμένη. Έτσι η παιδική ηλικία ορίζεται ως ένα σύνολο ιδεών και αντιλήψεων που καθορίζουν την εμπειρία του να είσαι παιδί και κατά συνέπεια, θα επρόκειτο για σοβαρό σφάλμα η επιστημονική μελέτη του θέματος να υφίσταται απομονωμένη από την

² Κουτσουμπίνης Στ, «Η συνταγματική θέση του ανηλίκου» σε Συμπόσιο (1990), Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων – Επανεκπαίδευση και ένταξη, επιμ. εκδ. Μπεζέ Α., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 142.

³ Goldson 1997, "Childhood". An Introduction to Historical and Theoretical Analyses στο Phil Scraton, London, UCL Press, σ. 2.

υπόλοιπη κοινωνία. Στην πραγματικότητα, η έννοια του παιδιού δηλώνει ένα άτομο το οποίο δεν είναι ενήλικας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιστορική πορεία της σχέσης μεταξύ της θέσης του παιδιού μέσα στην κοινωνία και του Δικαίου. Ο Γάλλος Ιστορικός Agies ήταν από τους πρώτους που εξέφρασαν την άποψη ότι τα παιδιά αποτελούν ένα αυτοτελές κομμάτι κάθε κοινωνίας, η παρουσία τους όμως διαφοροποιείται ουσιαστικά από κοινωνία σε κοινωνία. Νομοθεσία για παιδιά ανέκαθεν υπήρχε. Στην αρχαία Αθήνα, π.χ. ο πατέρας δεν είχε δικαίωμα να θανατώσει το παιδί του, πλην όμως η απλή εγκατάλειψή του δεν θεωρούνταν ανθρωποκτονία. Επίσης, ειδική φροντίδα επιδείκνυαν οι γονείς για τη σωματική και πνευματική καλλιέργεια του αγοριού.

Αυτό που βασικά ίσχυε και είναι γενικά αποδεκτό είναι ότι στο ταξίδι μας μέσα στο χρόνο – με εξαίρεση ίσως την περίοδο της πολιτισμικής ανόδου στην Αρχαία Ελλάδα – τόσο περισσότερο αυξάνεται η συχνότητα των περιστατικών ελλιπούς φροντίδας, εγκατάλειψης, τρομοκρατίας, ξυλοδαρμού, σεξουαλικής εκμετάλλευσης, κάθε είδους εξευτελισμού και θυματοποίησης του παιδιού που αποτελεί το αδύνατο μέλος της εκάστοτε κοινωνίας.

Μέχρι και τον Μεσαίωνα η ιδέα της “παιδικής ηλικίας” δεν υπήρχε, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι δεν υπήρχε ακόμα επίγνωση της ξεχωριστής φύσης της ανηλικότητας – μιας φύσης που διαφοροποιεί τον ενήλικα από το παιδί. Βέβαια την ίδια εποχή δεν ήταν απαραίτητο τα παιδιά να ήταν περιφρονημένα και παραμελημένα. Το νήπιο δε, το οποίο ήταν πλήρως

ανίκανο να συμμετάσχει στη ζωή των μεγάλων, απλά δεν μετρούσε, «δεν υπήρχε» κατά τον Μολιέρο⁴.

Οι ιστορικοί και οι συγγραφείς στον Μεσαίωνα δεν έκαναν απόπειρες να παρουσιάσουν την παιδική ηλικία. Για παράδειγμα μέχρι και στις εικόνες των Αγίων του 12^{ου} αιώνα τα νήπια απεικονίζονται ως μικρογραφίες ενηλίκων⁵. Από τον 14^ο αιώνα διαπιστώνεται η τάση να εκφραστεί η προσωπικότητα που έχουν τα παιδιά με τη βοήθεια της τέχνης και της εικονογραφίας. Τον 16^ο και 17^ο αιώνα νέα πτυχή της παιδικής ηλικίας προβάλλεται καθώς λόγω της φυσικότητας και της γλυκύτητας που αποπνέουν τα παιδιά, αυτά αποτελούν πηγή ευχαρίστησης και διασκέδασης για τους γονείς τους και όσους ασχολούνται μαζί τους. Η εποχή που ακολουθεί χαρακτηρίζεται από την εντός της οικογένειας στροφή στην αυστηρότερη διαπαιδαγώγηση του παιδιού, με έμφαση στην υπακοή και στην ανάπτυξη ηθικής. Να σημειώσουμε δε, ότι κατά τον 18^ο αιώνα μια ακόμη αξία αναβάθμισε τη λειτουργία της οικογενειακής ζωής, η φροντίδα δηλαδή για τη σωματική και ψυχική υγεία του παιδιού.

Προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η γενιά των Blake και Wordsworth τοποθετεί σταδιακά το παιδί στο επίκεντρο της αγγλικής λογοτεχνίας. Γενικά παρατηρείται ότι μέσα σε διάστημα ορισμένων δεκαετιών η θέση του παιδιού αναβαθμίζεται και η αυξανόμενη αναφορά σε αυτό και τα ζητήματα που το απασχολούν υποδηλώνει και την μεταστροφή του ενδιαφέροντος από τους λογοτέχνες συγγραφείς.

Οι κοινωνικές μεταβολές που συντελούνται, η βιομηχανική επανάσταση, οι μετακινήσεις και συγκεντρώσεις πληθυσμού στις αστικές περιοχές με

⁴ David Archard, «Children, Rights and Childhood», London and New York (the Ariès thesis), σελ. 15

⁵ Ariès Ph, «The discovery of Childhood» σε Jenks Ch, The Sociology of Childhood, Essential Readings, Gregg Revivals, Hampshire, σελ. 31

αποτέλεσμα την κοινωνική ανακατάταξη και αναστάτωση, την έλλειψη σιτισμού και στέγασης, τη ρήξη των οικογενειακών δεσμών ΘΙΓΟΥΝ ΚΑΙΡΙΑ ΤΟΥΣ ΕΥΑΛΩΤΟΥΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ. Οι παραπάνω κοινωνικές εξελίξεις του 19^{ου} αιώνα, οδήγησαν το κράτος στη διαπίστωση ότι απαιτείται μια διαφορετική, ιδιαίτερη μεταχείριση του ανηλίκου, ο οποίος δεν θεωρείται πλέον μικρογραφία του ενηλίκου.

Ως υλοποίηση των θεωριών αυτών δημιουργείται για πρώτη φορά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα μια πολύπλευρη προστατευτική για τους ανηλικούς νομοθεσία⁶. Η ανηλικότητα αποτελεί πλέον εκτός από μια σημαντική βιολογική και μια νομική ιδιαιτερότητα στη ζωή του ανθρώπου, καθώς, για να αντιμετωπισθεί αυτή η βιολογική μειονεξία έναντι των ενηλίκων απαιτείται η ΕΙΔΙΚΗ προστασία του κράτους μέσω του ΔΙΚΑΙΟΥ.

Η ανάπτυξη κατά τον 20^ο αιώνα των επιστημών συμπεριφοράς και κυρίως, της εξελικτικής ψυχολογίας ανέδειξαν τη σημασία που έχουν τα πρώτα χρόνια της ζωής ενός παιδιού· για τη μετέπειτα ανέλιξη, πρόοδο και ένταξή του στο κοινωνικό σύνολο. Μετά, δε, και τη συμβολή του Freud στον τομέα αυτό της επιστήμης, η άποψή μας για την παιδική ηλικία έχει περάσει σε άλλη διάσταση. Κατά το τελευταίο μισό του 20^{ου} αιώνα η εξέταση της ανηλικότητας και των χαρακτηριστικών της γνωρισμάτων έχει γίνει ρουτίνα για τους ψυχολόγους, τους κοινωνιολόγους και τους ανθρωπολόγους αυτής της εποχής.

Παράλληλα, το Δίκαιο έχοντας πλέον οργανώσει ένα πλαίσιο διατάξεων άμεσης και έμμεσης (Μέσω του θεσμού της οικογένειας) προστασίας του

⁶ Σπινέλλη Κ – Τρωϊάνου Α (1992), Δίκαιο Ανηλίκων – Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Β΄ έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 21-2.

παιδιού κάνει την υπέρβαση και τοποθετεί στο επίκεντρο των σχέσεων οικογένεια – κράτος – παιδί τον ίδιο τον ανήλικο, ως μια αυτόνομη προσωπικότητα με δική του βούληση και δικαίωμα σεβασμού της. Δηλαδή ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων⁷. Πρόκειται για τη νεότερη αντίληψη που κυριάρχησε στη διεθνή νομική σκηνή και τελικά καθιερώθηκε ως διεθνές δίκαιο με την ψήφιση από τα Ηνωμένα Έθνη της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού το 1989.

β) Η προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων παραβατών στα Ηνωμένα Έθνη (Η.Ε.)

Το διεθνές δίκαιο διαμορφώθηκε σιγά σιγά κατά τους τέσσερις τελευταίους αιώνες και αποτελεί τον καθρέφτη των σχέσεων μεταξύ των παραγόντων που αποτελούν τη διεθνή κοινότητα. Πολλές διακυβερνητικές οργανώσεις, όπως τα Η.Ε και το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά και μη κυβερνητικές οργανώσεις, όπως είναι η Διεθνής Εταιρεία εγκληματολογίας (International Society of Criminology, ISC), δραστηριοποιούνται και συνεργάζονται για μία ορθολογική και ανθρωπιστική αντιμετώπιση πολλών ζητημάτων και κυρίως της εγκληματικότητας.

Οι διεθνείς διαδικασίες που εγκαθιδρύουν οι διεθνείς αυτοί οργανισμοί στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συνθέτουν ένα Διεθνές πλαίσιο για την προστασία των Δικαιωμάτων του ανθρώπου. Οι διεθνείς αυτοί οργανισμοί αφενός μεν προνοούν για την αναγνώριση ορισμένων δικαιωμάτων και

⁷ βλ. Κουτσουμπίνης Στ (1996), ό.π., σελ. 146/Σπινέλλη – Τρωϊανου Α (1992), ό.π. σελ. 233-4

ελευθεριών και αφετέρου λειτουργούν ως μηχανισμοί ελέγχου για την ουσιαστική κατοχύρωση και εφαρμογή των εν λόγω δικαιωμάτων⁸.

Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ξεκίνησαν διαβουλεύσεις για την έμπρακτη θεμελίωση μιας ειρηνικής και δημοκρατικής διεθνώς κοινότητας, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα τη σύνταξη και ψήφιση από 52 κράτη στις 26 Ιουνίου 1945 του καταστατικού χάρτη των Ηνωμένων Εθνών⁹.

Η δημιουργία του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών επαγγελοτάν νέα εποχή για την ανθρωπότητα. Η προαγωγή και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, η οποία θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της ορθής λειτουργίας κάθε συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, αποτελεί υπέρτατο μέλημα της αποστολής των οργανισμών των Η.Ε από γέννησής του¹⁰. Ο αριθμός, μάλιστα των αρμοδίων σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων οργάνων και επιτροπών και η προετοιμασία διεθνών κειμένων για τα δικαιώματά του ανθρώπου αποτελεί μια συνεχή απασχόληση για την Επιτροπή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο ευρύτερο πλαίσιο του συστήματος που αναπτύχθηκε εντός των Η.Ε. για την πρόληψη και τον έλεγχο του εγκλήματος σε παγκόσμιο επίπεδο, εντάσσονται οι γενικές και ειδικές επιτροπές, (Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Επιτροπή για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος κτλ.), το Παράρτημα για την Πρόληψη του Εγκλήματος και την Ποινική Δικαιοσύνη, τα Περιφερειακά Ινστιτούτα (UNAFEL, ILANUD...) καθώς

⁸ βλ. Ρούκουνας Ε (1995), ό.π., σελ. 10-11

⁹ βλ. Ρούκουνας Ε (1995), ό.π. σελ. 58, 59, 60

¹⁰ Περισσότερα για την οργάνωση και λειτουργία του ΟΗΕ, αναφορικά με την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε Alston Ph (1996), *The United Nations and Human Rights – A critical appraisal*, Clarendon Press, Oxford

και τα συνέδρια για την Πρόληψη και τη Μεταχείριση των Εγκλημάτων που διοργανώνονται ανά 5ετία¹¹.

Η συμμόρφωση ενός κράτους προς το διεθνές δίκαιο εξαρτάται από την ουσιαστική εφαρμογή των διατάξεων από τα όργανα του κρατικού μηχανισμού και το σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Όταν δεν προστατεύονται ικανοποιητικά ή ουσιαστικά τα ανθρώπινα δικαιώματα από την εσωτερική έννομη τάξη, τα Ηνωμένα Έθνη δεν μπορούν να επιβάλλουν τη βούλησή τους, διότι η διεθνής Κοινότητα δεν αποτελεί παγκόσμια Κυβέρνηση για να επιβάλλει τη βούλησή της¹². Η παρέμβαση των Η.Ε στα εσωτερικά δρώμενα του κράτους βασίζεται στη συνεργασία που θα επιδείξουν οι επιμέρους κυβερνήσεις. Όταν τα κράτη μέλη εξακολουθούν και αγνοούν τις διεθνείς υποχρεώσεις τους, τότε επιστρατεύονται πολιτικές και οικονομικές πιέσεις, κυρώσεις καθώς και η δημοσιότητα των παραβάσεων για να οδηγηθούν τα κράτη σε μεταβολή της στάσης τους.

Οι δύο βασικές μέθοδοι επιβολής που λειτουργούν στα πλαίσια του ΟΗΕ είναι α) οι ειδικές Επιτροπές, που ελέγχουν αποκλειστικά την εφαρμογή διεθνών συνθηκών, και β) τα καταστατικά όργανα του ΟΗΕ. Τα τελευταία χρόνια, όμως υπάρχουν όλο και πιο συχνά φαινόμενα παρέκκλισης από την «αρχή της μη επέμβασης», με χαρακτηριστικό παράδειγμα την επέμβαση χωρών στο έδαφος τρίτων χωρών για να προστατευθούν δικαιώματα πληθυσμών εντός των συνόρων. Ακόμη και η στρατιωτική επέμβαση γίνεται διεθνώς αποδεκτή ως επέμβαση ως μία «κοινωνική, ανθρωπιστική

¹¹ Πιτσελά Α (1995), Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής, Β', Δίκαιο Ανηλίκων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, σελ. 9-16 / Ρούκουνας Ε (1995), ό.π., σελ. 30, 167

¹² Ρούκουνας Ε (1995), ό.π., σελ. 34-35

υποχρέωση» των κρατών, άποψη που έχει απαιτήσει κατά καιρούς θερμούς υποστηρικτές αλλά και πολλούς επικριτές¹³.

2. Διεθνείς Συμβάσεις

Η πρώτη απόπειρα για την ανάδειξη διεθνώς των δικαιωμάτων του παιδιού πραγματοποιήθηκε το 1924 με τη Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του παιδιού της Κοινωνίας των Εθνών που είναι, γνωστή και ως «Διακήρυξη της Γενεύης». Στο προοίμιο της Διακήρυξης διατυπώνεται η άποψη ότι «η ανθρωπότητα οφείλει στο παιδί το καλύτερο που μπορεί να του δώσει». Το κείμενο της Διακήρυξης απηχεί την κρατούσα αντίληψη ότι το παιδί είναι αδύναμο, ευάλωτο και συνεπώς η κοινωνία πρέπει να το προστατεύσει απομακρύνοντάς το από επικίνδυνες καταστάσεις ή ενισχύοντας το ΘΕΣΜΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

Η δεύτερη απόπειρα έγινε με τη ψήφιση της Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του παιδιού το 1959 από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών κατά τον εορτασμό της 35ης επετείου από την πρώτη Διακήρυξη. Αυτή η Διακήρυξη δεν διαφοροποιείται σημαντικά ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης των δικαιωμάτων του παιδιού.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η έννοια των δικαιωμάτων του παιδιού έκανε την εμφάνιση στο διεθνές προσκήνιο αρκετά νωρίς με τις διακηρύξεις της κοινωνίας των Εθνών και των Ηνωμένων Εθνών. Όμως έπρεπε να περάσουν 65 και 30 χρόνια αντίστοιχα από τότε για να ψηφισθεί ένα εξειδικευμένο «παιδοκεντρικό» κείμενο με δεσμευτική για όλα τα κράτη, νομική ισχύ.

¹³ Ρούκουνας Ε (1995), ό.π., σελ. 39, 40

Παρά την έλλειψη ενός κειμένου που να προωθεί τα δικαιώματα του παιδιού, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έντονο ενδιαφέρον εκδηλώθηκε για την προώθηση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, γεγονός που ωφέλησε και τους ανήλικους που μας απασχολεί σε αυτή τη διπλωματική εργασία. Ήδη το 1954, και αφού είχε προηγηθεί η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948, προωθήθηκαν στη Συνέλευση των Η.Ε τα προσχέδια δύο συμφώνων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα¹⁴.

Τελικά στις 16-12-1966 ψηφίσθηκε το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΣΑΠΔ) καθώς και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΜΔ). Στα Σύμφωνα αυτά δεν καθιερώνεται κατώτατο όριο ηλικίας του δικαιούχου των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και γι' αυτό το λόγο οι προβλεπόμενες ρυθμίσεις ισχύουν θεωρητικά τόσο για ενήλικους όσο και για παιδιά¹⁵.

Το ΔΣΑΠΔ περιλαμβάνει διατάξεις δεσμευτικές που αφορούν τον ανήλικο που εμπλέκεται στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης, καθιερώνοντας έτσι για πρώτη φορά διεθνώς την απαγόρευση επιβολής της θανατικής ποινής για εγκλήματα που διέπραξαν πρόσωπα κάτω των 18ετών, το διαχωρισμό των ανηλικών κατηγορουμένων και κρατουμένων από τους ενήλικους, το δικαίωμα δικαστικής προστασίας και δίκαιης δίκης, με ιδιαίτερη και κεκλεισμένων των θυρών διαδικασία για ανήλικους. Το ΔΣΑΠΔ και το ΔΣΟΚΜΔ έχουν κυρωθεί από την Ελλάδα και αποτελούν επισήμως εσωτερικό δίκαιο με υπερνομοθετική ισχύ.

¹⁴ Ρούκουνας Ε (1995), ό.π., σελ. 75-95 / Alston Ph (1996), *The United Nations and Human Rights – A critical appraisal*, Clarendon Press, Oxford, σελ. 131

¹⁵ Ρούκουνας Ε (1995), ό.π., σελ. 81-85

Επιπλέον, τα συνέδρια του ΟΗΕ που διενεργούνται, όπως προαναφέρθηκε, από το 1955 και κάθε πέντε χρόνια έχουν ως πρωταρχικό τους μέλημα την πρόληψη του εγκλήματος και τη μεταχείριση των εγκληματιών αλλά και την πρόληψη και αντιμετώπιση της ανήλικης παραβατικότητας ειδικότερα. Τα συνέδρια αυτά καταλήγουν στη διατύπωση τελικών Συστάσεων, οι οποίες μάλιστα υιοθετούνται από τη Γενική Συνέλευση των Η.Ε. Ιστορική θεωρείται μέχρι και σήμερα η θέσπιση από το 1^ο Συνέδριο των Η.Ε, που έλαβε χώρα στη Γενεύη το 1955, των 94 Στοιχειωδών Κανόνων για τη μεταχείριση των φυλακισμένων, οι οποίοι εγκρίθηκαν από το Οικουμενικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του Ο.Η.Ε. το 1957 και στους οποίους επίσης περιλαμβάνονται ουσιαστικές προστασίες για τους νεαρούς φυλακισμένους¹⁶.

Τρία σημαντικά διεθνή κείμενα πλαισιώνουν επίσης την απονομή δικαιοσύνης σε ανήλικους παραβάτες.

Οι Στοιχειώδεις Κανόνες για την απονομή δικαιοσύνης σε Ανήλικους γνωστά και ως «Κανόνες του Πεκίνου», προτάθηκαν κατά το 7^ο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών «για την πρόληψη του εγκλήματος και τη μεταχείριση των εγκληματιών» που συνήλθε στο Μιλάνο της Ιταλίας το 1985 και υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση στις 29/11/1985, που συνέπεσε με την «Ημέρα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων»¹⁷.

Πρόκειται για τις ελάχιστες προδιαγραφές που αναγνωρίζονται από τον Ο.Η.Ε ως κατάλληλες για τη σωστή μεταχείριση των ανηλικών παραβατών και κατά συνέπεια, μας παρέχουν ένα βασικό πλαίσιο σύμφωνα με το οποίο θα

¹⁶ Κουράκης Ν (1997), Η ποινική καταστολή – Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος, 3^η Έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 235-8 / Πιτσελά Α, «Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των νεαρών κρατούμενων στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης», Υπεράσπιση [200], σελ. 675-6

¹⁷ Πιτσελά Α (1995), ό.π., σελ. 58 επ. / σχετικά με τους Κανόνες του Πεκίνου σε Σπινέλη Κ – Τρωϊάνου Α (1992), ό.π., σελ. 99 επ. – 251 επ. και βλ. Πιτσελά Α (2000) ό.π., σελ. 687-690

έπρεπε κάθε εθνικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης να λειτουργεί, ένα μοντέλο δίκαιης και συνάμα ανθρώπινης αντιμετώπισης των ανηλίκων που παραβατών. Το εισαγωγικό κείμενο χωρίζεται σε έξι ενότητες των 30 συνολικά κανόνων. Έμφαση δίνεται στην «εκτροπή» από την τυπική διαδικασία (diversion) με παραπομπή του ανηλίκου σε εναλλακτικές κοινοτικές ή άλλες υπηρεσίες, στα εξωδρυματικά μέτρα που εφαρμόζεται αποτελεσματικά σε διάφορα εθνικά συστήματα, στην ανάγκη περιορισμένης επιβολής ποινών κατά της ελευθερίας κτλ.

Η Γενική Συνέλευση των Η.Ε ψήφισε επίσης, στις 14/12/1990 τις Κατευθυντήριες Γραμμές για την Πρόληψη της Παραβατικότητας των Ανηλίκων ή αλλιώς «Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ» στο 8^ο Συνέδριο των Η.Ε που συνήλθε στην Αβάνα της Κούβας. Στις Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ γίνεται προσπάθεια συγκερασμού της αντεγκληματικής και κοινωνικής πολιτικής σε θέματα που άπτονται την πρόληψη της ανήλικης εγκληματικότητας. Αποτελεί μία σημαντική εξέλιξη καθώς αναγνωρίζεται η ανάγκη για κοινή δράση και ανάπτυξη στρατηγικών τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο¹⁸.

Τέλος, την ίδια ημερομηνία και στο ίδιο Συνέδριο ψηφίστηκαν οι Κανόνες για την Προστασία ανηλίκων στερημένων της ελευθερίας τους. Η αναγκαιότητα των Κανόνων αυτών βασίζεται στο γεγονός ότι «οι ανήλικοι που στερούνται την ελευθερία τους χρήζουν ειδικής μεταχείρισης και προστασίας και πρέπει τα δικαιώματά τους να είναι εγγυημένα κατά τη διάρκεια και μετά την περίοδο κράτησής τους». Βασικοί Άξονες των 87 Κανόνων είναι η διατήρηση των σχέσεων μεταξύ του ανηλίκου και της οικογένειάς του, ο

¹⁸ βλ. Πιτσσελά Α (1995), ό.π. σελ. 18

σεβασμός της αξιοπρέπειας του παιδιού που στερείται την ελευθερία του και η εξάλειψη της αυθαίρετης μεταχείρισης του¹⁹.

Οι προαναφερθέντες κανόνες και κατευθυντήριες γραμμές των Η.Ε έχουν ιδιαίζουσα σημασία καθώς αποτελούν σύγχρονες εξελικτικές τάσεις και στρατηγικές μεταρρύθμισης του συστήματος απονομής δικαιοσύνης σε Ανηλικούς Παραβάτες και χαράσσουν κοινή εγκληματοπροληπτική και σωφρονιστική πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο.

3. Το περιεχόμενο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

[Convention on the rights of the child]

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 20 Νοεμβρίου 1989 και άνοιξε για υπογραφή στις 26 Ιανουαρίου 1990. Τέθηκε σε ισχύ επτά μήνες αργότερα, στις 2 Σεπτεμβρίου 1990, μετά την επικύρωση της από είκοσι κράτη-μέλη του Οργανισμού. Η Ελλάδα υπέγραψε τη Σύμβαση στις 20 Ιανουαρίου 1990 και την επικύρωσε στις 2 Δεκεμβρίου 1992 με το Νόμο 2101 (ΦΕΚ Α' 192).

Ο μεγάλος αριθμός των κρατών που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση και το γεγονός ότι είναι το πρώτο νομικά δεσμευτικό διεθνές κείμενο που ενσωματώνει το σύνολο των δικαιωμάτων για την προστασία του παιδιού – πολιτικά οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα – αναμένοντας στο σύνολο των δικαιωμάτων την ίδια ισχύ, έχουν καταστήσει τη Σύμβαση μοναδική. Για τους σκοπούς, δε, της Σύμβασης, παιδί θεωρείται «κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των 18 ετών εκτός αν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία».

¹⁹ βλ. Πιτσελά Α (1995), ό.π., σελ. 127 επ

Οι νενικέσ-αρχέσ που διέπουν τη Σύμβαση είναι οι ακόλουθεσ:

- α) Τα κράτη θα πρέπει να εξασφαλίσουν σε κάθε παιδί να απολαμβάνει το σύνολο των δικαιωμάτων που αναφέρονται στη Σύμβαση χωρίς καμία διάκριση και στη βάση της ισότητας των ευκαιριών για όλα τα παιδιά.
- β) Πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού σε όλες τις εν γένει δραστηριότητες, ανεξάρτητα αν αυτές αναλαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή νομοθετικά σώματα.
- γ) Τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να ακούγεται η άποψή τους σε όλα τα θέματα που τα αφορούν.
- δ) Κάθε παιδί έχει το εγγενές δικαίωμα στη ζωή και τα κράτη θα πρέπει να εξασφαλίσουν τις προϋποθέσεις για την επιβίωση και ανάπτυξή του.

Οι βασικότερες διατάξεις της Σύμβασης αφορούν τα παρακάτω:

- α) Αστικά δικαιώματα και ελευθερίες, στα οποία αναγνωρίζονται το δικαίωμα του ονόματος και της ιθαγένειας, ενώ τα κράτη έχουν την υποχρέωση να σέβονται και να συμβάλλουν στη διατήρηση της ταυτότητας του παιδιού. Αναγνωρίζεται στα παιδιά το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης και τα κράτη, αναλαμβάνουν να σέβονται το δικαίωμα του παιδιού για την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας και ταυτόχρονα το καθήκον των γονέων να καθοδηγούν τα παιδιά στην άσκηση αυτού του δικαιώματος. Αναγνωρίζεται στα παιδιά το δικαίωμα της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι και συνέρχεσθαι ειρηνικά και δεν επιτρέπεται η παράνομη ή αυθαίρετη επέμβαση στην ιδιωτική ζωή του παιδιού. Επιπλέον,

απαγορεύεται κάθε μορφή απάνθρωπης μεταχείρισης ή βασανισμός των παιδιών.

β) Οικογενειακό περιβάλλον και καθοδήγηση εκ μέρους των γονέων, στα οποία προβλέπονται τα δικαιώματα και οι ευθύνες των γονέων και των μελών της οικογένειας στην παροχή συμβουλών και καθοδήγησης για το παιδί. Αναγνωρίζεται στους γονείς η πρωταρχική ευθύνη για την ανατροφή των παιδιών τους, ενώ το κράτος θα πρέπει να μεριμνήσει για την ανάπτυξη υποστηρικτικών δομών. Δεν επιτρέπεται η απομάκρυνση του παιδιού από τους γονείς. Σχετικά με την υιοθεσία προβλέπεται ότι, όπου αυτή εφαρμόζεται, θα πρέπει πρωτίστως να λαμβάνεται υπόψη το συμφέρον του παιδιού και να διενεργείται μόνο από τις αρμόδιες αρχές. Προβλέπεται επίσης η λήψη μέτρων για την προστασία των παιδιών από κάθε μορφή κακοποίησης ή παραμέλησης, ενώ το κράτος έχει την ευθύνη για τη λήψη μέτρων για τη φροντίδα, την αποκατάσταση και την κοινωνική ενσωμάτωση των παιδιών αυτών.

γ) Βασική υγεία και πρόνοια: Κάθε παιδί έχει δικαίωμα στη ζωή και τα κράτη οφείλουν να εξασφαλίζουν την επιβίωση και ανάπτυξή του και να φροντίζουν για το υψηλότερο δυνατό επίπεδο ιατρικής φροντίδας. Τα συμβαλλόμενα μέρη θα πρέπει να λαμβάνουν μέτρα για την προαγωγή της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, τη μείωση της παιδικής θνησιμότητας και την αγωγή υγείας. Αναγνωρίζεται το δικαίωμα του παιδιού να επωφελείται από τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, συμπεριλαμβανομένων και των κοινωνικών ασφάλιστων, ενώ προβλέπεται η αναγνώριση του δικαιώματος για κατάλληλο επίπεδο διαβίωσης που να επιτρέπει τη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική και κοινωνική ανάπτυξη.

δ) Εκπαίδευση και ψυχαγωγία: Τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση και τα κράτη έχουν την ευθύνη για την εξασφάλιση υποχρεωτικής και δωρεάν εκπαίδευσης και την πρόσβαση στην δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αναγνωρίζεται το δικαίωμα του παιδιού για ανάπαυση, ψυχαγωγία και συμμετοχή στις πολιτιστικές δραστηριότητες.

ε) Ειδικά Μέτρα Προστασίας: Γίνεται ειδική αναφορά για τα παιδιά που βρίσκονται σε επείγουσες καταστάσεις (εμπόλεμες συγκρούσεις, πρόσφυγες) και τους ανήλικους παραβάτες. Επίσης προβλέπεται το δικαίωμα του παιδιού για προστασία από την οικονομική εκμετάλλευση και την εργασία που απειλεί την υγεία, εκπαίδευση και ανάπτυξή τους. Τα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση λήψης μέτρων για την προστασία των παιδιών από την παράνομη χρήση ναρκωτικών και ψυχοτρόπων ουσιών και την προστασία από κάθε μορφή σεξουαλικής εκμετάλλευσης και κακοποίησης.

- Ειδικές ρυθμίσεις για την προστασία των ανηλικών παραβατών (α.37, 39, 40 Σύμβασης Δικαιωμάτων του Παιδιού και οι ενσωματωμένοι κανόνες).

Η Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού αναγνωρίζει την ανάγκη ειδικής προστασίας ορισμένων κατηγοριών παιδιών που διαβιούν κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες (παιδιά πρόσφυγες, παιδιά που εργάζονται, παιδιά που πάσχουν από αναπηρία κ.λ.π.). Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και τα παιδιά που βρίσκονται σε σύγκρουση με το νόμο, οι Ανηλικοί παραβάτες.

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση των προστατευτικών ρυθμίσεων έχουμε να κάνουμε δύο επισημάνσεις:

α) Οι Στοιχειώδεις Κανόνες και Κατευθυντήριες Γραμμές των Η.Ε. δεν έχουν δεσμευτική ισχύ, τα οποία παρά το λεπτομερές και εξειδικευμένο περιεχόμενό τους δεν δημιουργούν διεθνή υποχρέωση του κράτους για εφαρμογή τους. Τέτοια διεθνή κείμενα αποτελούν οι Στοιχειώδεις Κανόνες για την απνομή δικαιοσύνης σε ανήλικους του 1985 γνωστοί και ως «Κανόνες του Πεκίνου», οι Κατευθυντήριες Γραμμές για την Πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων ή αλλιώς «Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ» του 1990. Και οι Κανόνες για την προστασία ανηλίκων στερούμενων της ελευθερίας, γνωστοί και ως «Κανόνες της Αβάνας», του 1990 επίσης.

Τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να παίρνουν όλα τα μέτρα, νομοθετικά, διοικητικά και άλλα μέτρα που είναι αναγκαία για την άμεση εφαρμογή των διατάξεων της σύμβασης που αφορούν τους ανήλικους παραβάτες. Οι προστατευτικές για τους ανήλικους παραβάτες διατάξεις αφορούν τις νόμιμες εγγυήσεις και προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούνται όταν στερούνται την ελευθερία τους (α. 37), τις οικονομικές εγγυήσεις που πρέπει να εφαρμόζονται και τη μορφή της διαδικασίας που πρέπει να ακολουθείται στα πλαίσια της απνομής δικαιοσύνης σε αυτούς (α. 40) αλλά και τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται για τη σωματική και ψυχική ανάρρωση και την κοινωνική επανένταξη του παιδιού που υπέστη τις διαδικασίες αυτές (α. 39)²⁰.

²⁰ Πιτσελά Α (1999), Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού..., ό.π., σελ. 1254-5, υποσ. 18

Επισκόπηση άρθρου 37 της Σύμβασης Δικαιωμάτων του Παιδιού

Στο άρθρο 37 κατοχυρώνεται το δικαίωμα στη προσωπική ελευθερία και ασφάλεια. Πρόκειται για ένα από τα απόλυτα και αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα του ανθρώπου. Η σύμβαση, απαγορεύοντας τα βασανιστήρια ή κάθε άλλη απάνθρωπη και εξευτελιστική τιμωρία ή μεταχείριση, αποσκοπεί κυρίως στη στέρηση οποιαδήποτε δυνατότητας επιβολής από τα δικαστήρια των συμβαλλομένων κρατών μέτρων σωματικής βίας ως ποινής επιβαλλόμενης σε ανηλίκους παραβάτες.

Επιπλέον, στο άρθρο ορίζεται ότι δεν πρέπει να απαγγέλλονται η θανατική ποινή ή η ισόβια κάθειρξη χωρίς δυνατότητα απελευθέρωσης, γιατί είναι σαφές ότι δεν συνάδουν προς το αίσθημα της αξιοπρέπειας και της προσωπικής αξίας του παιδιού, που κατοχυρώνονται στο α. 40 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού.

Στη διάταξη του α. 37 ορίζεται σαφώς ότι η παράνομη ή αυθαίρετη στέρηση της ελευθερίας, με τη μορφή, δηλαδή, της ιδρυματικής αγωγής ως αναμορφωτικού μέτρου και κυρίως ως μέτρου πρόνοιας στο πεδίο της πρόληψης, απαγορεύεται²¹. Αντίθετα, επιτρέπεται, υπό προϋποθέσεις όμως, η στέρηση της ελευθερίας με τη μορφή της σύλληψης, κράτησης ή φυλάκισης όταν γίνεται σύμφωνα με το νόμο, και πρέπει να αποτελεί το έσχατο μέτρο και να είναι της μικρότερης χρονικής διάρκειας.

Συγκεκριμένα, η στέρηση της ελευθερίας ορίζεται ως «οποιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκισης, λόγω της οποίας το άτομο δεν μπορεί να κινηθεί ελεύθερα, μετά από απόφαση δικαστικής, διοικητικής ή άλλης δημόσιας αρχής».

²¹ Πιστελά Α, «Η Σύμβαση των Η.Ε για τα δικαιώματα του παιδιού και η απονομή δικαιοσύνης σε ανηλίκους», Υπεράσπιση [1999], σελ. 1549-1575

Η επιτροπή είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη σε τέτοια ζητήματα, καθώς η στέρηση της ελευθερίας (εγκλεισμός) έχει ως αναπόφευκτο επακόλουθο το στιγματισμό, την ιδρυματοποίηση των ανηλίκων αλλά και την παραβίαση των άλλων δικαιωμάτων τους κατά τον εγκλεισμό καθώς τα παιδιά κινδυνεύουν να πέσουν θύματα σεξουαλικής και άλλης κακοποίησης, να στερηθούν τη βασική εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη, ψυχολογική υποστήριξη. Επίσης, στέρηση της ελευθερίας υπάρχει και κατά την προδικασία με την επιβολή της προσωρινής κράτησης, ενός μέτρου που πρέπει να επιβάλλεται με φειδώ και να χρησιμοποιείται μόνο ως έσχατο καταφύγιο.

Επίσης στο άρθρο 37 περιλαμβάνονται οι ελάχιστες προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούνται όταν στερείται την ελευθερία του ο Ανήλικος Παραβάτης. Αυτές είναι η αντιμετώπιση του παιδιού με ανθρωπισμό και σεβασμό προς την αξιοπρέπειά του και κατά τρόπο ανταποκρινόμενο στις ειδικές ανάγκες της ηλικίας του, ο χωρισμός του από τους ενηλίκους κρατούμενους εάν αυτό είναι προς το συμφέρον του παιδιού, η διατήρηση της επαφής με τους γονείς του δια αλληλογραφίας και με επισκέψεις, η εξασφάλιση του δικαιώματος για ταχεία πρόσβαση σε νομική ή άλλη κατάλληλη συμπαράσταση, όπως και του δικαιώματος για αμφισβήτηση της νομιμότητας της στέρησης της ελευθερίας του ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας ανεξάρτητης κι αμερόληπτης αρχής με έκδοση ταχείας απόφασης πάνω σε αυτό το ζήτημα²².

²² Πιτσελά Α, «Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των νεαρών κρατούμενων στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης», Υπεράσπιση [200], σελ. 681-2

Επισκόπηση άρθρου 40 της Σύμβασης Δικαιωμάτων του Παιδιού

Το άρθρο αυτό αφορά στα ύποπτα, κατηγορούμενα ή καταδικασμένα για παράβαση του ποινικού νόμου παιδιά, εμπλεκόμενα στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, και έχει ως σκοπό να εξασφαλίζεται κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε ποινικής διαδικασίας μια τέτοια μεταχείριση του ανηλίκου έτσι ώστε να συνάδει με το αίσθημα της αξιοπρέπειάς του και της προσωπικής αξίας, να ενισχύεται ο σεβασμός του για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες των άλλων και να λαμβάνεται υπόψη η ηλικία του καθώς και η ανάγκη για επανένταξη και ανάληψη εποικοδομητικού ρόλου στην κοινωνία.

Στην §2 γίνεται καταγραφή των θεμελιωδών ουσιαστικών και διαδικαστικών εγγυήσεων που πρέπει να ισχύουν για κάθε εμπλεκόμενο στο σύστημα παιδί και σε κάθε στάδιο της διαδικασίας.

Στην §3 καλούνται τα συμβαλλόμενα κράτη να προβλέψουν νομοθετικά την εισαγωγή μέτρων «εκτροπής» από την δικαστική διαδικασία και το ποινικό σύστημα σε άλλες ανεπίσημες «εναλλακτικές διαδικασίες». Η επιτροπή μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε οποιαδήποτε στάδιο της διαδικασίας, με την προϋπόθεση ότι σέβεται τις εγγυήσεις και τα δικαιώματα του παιδιού.

Οι δικαστές πρέπει σύμφωνα με την §4, να έχουν στη διάθεσή τους ένα ευρύ φάσμα εναλλακτικών της ιδιάζουσας ποινής του εγκλεισμού μέτρων, έτσι ώστε να αποτελεί η στέρηση της ελευθερίας έσχατο μέτρο. Τα εναλλακτικά μέτρα που ενδεικτικά αναφέρονται (επιμέλεια, καθοδήγηση και επιτήρηση, δοκιμασία, τοποθέτηση σε οικογένεια) εξασφαλίζουν στα παιδιά μια μεταχείριση που να εγγυάται την ευημερία τους.

Επισκόπηση Άρθρου 39 της Σύμβασης Δικαιωμάτων του Παιδιού

Το άρθρο 39, απαιτεί από τα κράτη-μέλη να διευκολύνουν την ψυχολογική και σωματική ανάρρωση και κοινωνική επανένταξη των παιδιών-θυμάτων οποιασδήποτε μορφής απάνθρωπης εκμετάλλευσης και κακοποίησης. Πάλι γνώμονας αυτής της προσπάθειας είναι η υγεία, ο αυτοσεβασμός και η αξιοπρέπεια του παιδιού. Η συνάρτηση του εν λόγω άρθρου προς τα προηγούμενα έγκειται στο γεγονός ότι παιδί-θύμα του συστήματος απονομής δικαιοσύνης είναι εν τέλει κάθε εμπλεκόμενος σε αυτό ανήλικος παραβάτης και γι' αυτό τον λόγο πρέπει να προβλέπονται ειδικά μέτρα-προγράμματα ψυχοσωματικής τους υποστήριξης τους εντός των σωφρονιστικών ιδρυμάτων, καθώς και προγράμματα ομαλής τους επανένταξης στην κοινωνία.

4. Η προστασία των δικαιωμάτων των ανηλικών παραβατών σε Περιφερειακούς Οργανισμούς: Το Συμβούλιο της Ευρώπης

Η διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού επιτυγχάνεται τόσο σε διεθνές-οικουμενικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Τα τρία βασικά περιφερειακά συστήματα είναι: το ευρωπαϊκό, αρχαιότερο από όλα, το αμερικανικό, το οποίο διαθέτει καινοτόμες διατάξεις και διαδικασίες, και το αφρικανικό με τους δικούς του ξεχωριστούς κανόνες. Το Συμβούλιο της Ευρώπης αποτελεί τον μακροβιότερο, σημαντικότερο από τους τρεις βασικούς διακυβερνητικούς οργανισμούς για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη. Το Συμβούλιο της Ευρώπης ιδρύθηκε την 5^η Μαΐου του 1949 με έδρα το Στρασβούργο, έχοντας ως πρωταρχικό σκοπό να προάγει

μια πλουραλιστική δημοκρατία, την 'αρχή του νόμου' και την ενότητα μεταξύ των κρατών της Δυτικής Ευρώπης.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης υπήρξε πρωτοπόρο στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την ψήφιση στις **4.11.1950** της **Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών Ελευθεριών**, που είναι γνωστή και ως 'Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου' (ΕΣΔΑ).

Πρόκειται για την πρώτη προσπάθεια σε επίπεδο περιφερειακών αλλά και παγκόσμιων οργανισμών για την καθιέρωση βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς η ψήφιση της σύμβασης το 1950 (τέθηκε σε ισχύ το 1953) προηγήθηκε κατά πολύ από τα ανάλογα Σύμφωνα των Ηνωμένων Εθνών (1966, ΔΣΑΠΔ και ΔΣΟΚΜΔ) και την Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1969. Εκτός αυτού, η ΕΣΔΑ καθιέρωσε μηχανισμούς διεθνούς ελέγχου, συμπληρωματικού και διορθωτικού χαρακτήρα, με βασικότερο τον πρώτο δικαστικό μηχανισμό διεθνώς (το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, λειτουργεί στο Στρασβούργο από το 1959), αποτελώντας – κατά την κρατούσα γνώμη – *το πιο πλήρες και αποτελεσματικό σύστημα διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*²³.

Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (ΕΚΧ) ψηφίσθηκε δέκα περίπου χρόνια μετά την δημιουργία της ΕΣΔΑ το **1961** στο Τορίνο υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης, με σκοπό την εξασφάλιση των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων χωρίς διάκριση, για κάθε κάτοικο των

²³ βλ. Πίτσελά Α (2000), ό.π., σελ. 697-8

συμβαλλομένων κρατών²⁴. Πρόκειται για ένα συμβατικό δεσμευτικό κείμενο, το οποίο όμως αποτελεί το 'χαλαρό βραχίονα' του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα κοινωνικά δικαιώματα²⁵.

Στη συνέχεια στις **25/1/1996** το Συμβούλιο της Ευρώπης προχώρησε στην υπογραφή της **Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Άσκηση των Δικαιωμάτων των Παιδιών (ΕΣΑΔΠ)**, η οποία και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουλίου του 2000²⁶. Ως σκοπός της ευρωπαϊκής αυτής σύμβασης ορίζεται η προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών με γνώμονα το συμφέρον τους, η κατοχύρωση διαδικαστικών δικαιωμάτων και η διευκόλυνση στην άσκησή τους με τη διαβεβαίωση ότι τα παιδιά – αυτοπροσώπως ή μέσω αντιπροσώπων – πληροφούνται και έχουν την άδεια να συμμετέχουν σε διαδικασίες που τους ενδιαφέρουν, ενώπιον ανεξάρτητης – δικαστικής ή διοικητικής – αρχής.

Η συμβολή του συμβουλίου της Ευρώπης και των ιδρυθέντων συμβουλευτικών οργάνων του (Ευρωπαϊκή Επιτροπή για Προβλήματα Εγκληματικότητας, Εγκληματολογικό Συμβούλιο, Επιστημονικό Συμβούλιο κλπ) στην προσπάθεια προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού ολοκληρώνεται με την πρόταση και μη δεσμευτικών κατευθυντήριων γραμμών και μέτρων προς τα κράτη-μέλη και την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ τους για την υιοθέτηση κοινής αντεγκληματικής πολιτικής²⁷.

Οι βασικότερες Αποφάσεις που αφορούν στην πρόληψη και καταστολή της ανήλικης παραβατικότητας εν γένει είναι η **Απόφαση (66)25** για τη «Βραχυχρόνια μεταχείριση νεαρών δραστών κάτω των 21 ετών», η Απόφαση

²⁴ Μανιτάκης Α (1994), Το Σύνταγμα του 1975/1986, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, σελ. 108 επ

²⁵ βλ. Ρούκουνας Ε (1995), ό.π., σελ. 204

²⁶ βλ. Πισσελά Α (2000), ό.π., σελ. 675, υποσημ. 6

²⁷ βλ. Πισσελά Α (1995), ό.π., σελ. 159 επ

(67)13 με θέμα «Ο Τύπος και η προστασία της νεότητας», η υπ' αριθ. (69)6 με τίτλο «Ο κινηματογράφος και η προστασία της νεότητας», η υπ' αριθ. (72)29 για την «Μείωση της ηλικίας έναρξης της πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας» και η υπ' αριθ. (78)62 με τίτλο «Παραβατικότητα των ανηλίκων και κοινωνικές αλλαγές».

Οι αντίστοιχες μετά το 1979 σημαντικότερες Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι η σύσταση (85)4 για την «Βία στην οικογένεια», η υπ' αριθ. (87)20 για τις «Κοινωνικές αντιδράσεις στην ανήλικη παραβατικότητα», η υπ' αριθ. (88)6 με θέμα «Κοινωνικές αντιδράσεις στην παραβατικότητα των ανηλίκων που κατάγονται από οικογένειες μεταναστών», η υπ' αριθ. (91)11 με θέμα τη «Σεξουαλική εκμετάλλευση, πορνογραφία, πορνεία, και διακίνηση, παιδιών και νεαρών ανηλίκων» καθώς και η σημαντικότερη Σύσταση (92)16 με θέμα «Ευρωπαϊκοί κανόνες για τις κυρώσεις και τα μέτρα που εκτελούνται στην κοινότητα»²⁸.

Τα Ευρωπαϊκά Συνέδρια αντεγκληματικής πολιτικής (διοργανώνονται από το 1970, κάθε πέντε χρόνια), οι Συνδιασκέψεις των διευθυντών των σωφρονιστικών καταστημάτων (από το 1989 και τρεις φορές ετησίως) καθώς και λοιπές εγκληματολογικές συνεδριάσεις και έρευνες που διοργανώνονται στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης συμβάλλουν στην ανεύρεση νέων, πρωτοποριακών προτάσεων σε σχέση με τους ανήλικους παραβάτες και την αντιμετώπισή τους. Την περασμένη δεκαετία, και συγκεκριμένα το 1992, ξεκίνησε ένα σχέδιο δράσης με στόχο να διαπιστωθεί η θέση που έχουν τα παιδιά μέσα στις ευρωπαϊκές κοινωνίες και την παράλληλη προώθηση των γενικών αρχών της Σύμβασης Δικαιωμάτων του Παιδιού. Ακολούθως, το 1996

²⁸ βλ. Πιτσελά Α (2000), ό.π., σελ. 702-7

και μετά την ολοκλήρωση του προαναφερθέντος προγράμματος, το Συμβούλιο της Ευρώπης με την υιοθέτηση της 'Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για τα Παιδιά' προτρέπει τα κράτη-μέλη του να θέσουν μεταξύ των πολιτικών τους προτεραιοτήτων την προώθηση των δικαιωμάτων του παιδιού.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

1. Εισαγωγή

Στο δεύτερο αυτό μέρος της εργασίας θα δώσουμε καταρχάς το σημασιολογικό προσδιορισμό του όρου «ανήλικος» και θα εστιάσουμε την προσοχή μας στη μικρότερη κοινωνική ομάδα στην οποία ξεκινά τη ζωή του το άτομο, δηλαδή την οικογένεια, χωρίς να σημαίνει αυτό ότι μειώναμε την σοβαρότητα των άλλων παραγόντων. Επίσης θα πούμε λίγα πράγματα για τον όρο «κοινωνικό έλεγχο» ο οποίος επιτυγχάνεται όταν τα παιδιά μεγαλώνουν σε μια οικογένεια όπου μαθαίνουν να έχουν ξεκάθαρες και οριοθετημένες σχέσεις μεταξύ τους, όπου μαθαίνουν να επικοινωνούν αποτελεσματικά και να εξελίσσονται συνεχώς, καθώς και για τον όρο «Κοινωνικοποίηση».

Η οικογένεια είναι η πρώτη μικρή ομάδα στην οποία συμμετέχει ο άνθρωπος. Μέσα από δυαδικές και τριαδικές σχέσεις, αυτοπροσδιορίζεται και δημιουργεί την πρώτη αίσθηση προσωπικής ταυτότητας (εγώ, εσύ, εμείς). Για το λόγο αυτό, είναι κοινή παραδοχή ότι η ποιότητα των οικογενειακών σχέσεων παίζει καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία ή μη του προβλήματος του «περάσματος» στην εγκληματική πράξη. Όταν η εξέλιξη των δυαδικών – τριαδικών σχέσεων καθιλώνεται στα πρώιμα στάδια ανάπτυξης παιδιού – γονέων, τότε μπαίνουν οι σχέσεις για τη δημιουργία τρωτών και ευάλωτων ανθρώπων, που δεν προσαρμόζονται με τους καθιερωμένους κοινωνικούς κανόνες, αρνούνται τα πρότυπα και τις αξίες της κοινωνίας και γενικά, βρίσκουν εμπόδια στην «ορθή» κοινωνικοποίησή τους.

Επομένως παρουσιάζει ενδιαφέρον να εξετάσουμε αν υπάρχουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην οικογένεια εκείνου του ανήλικου που

παρεκκλίνει από τους συμβατικούς κανόνες και τον διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες οικογένειες. Επίσης αν υπάρχουν στην οικογένεια παθολογικές συμπεριφορές που προκαλούν ή συμβάλλουν σε αυτή την αντικοινωνική συμπεριφορά.

Για τους Έλληνες οι οικογενειακοί δεσμοί έπαιζαν πάντοτε έναν πρωταρχικό ρόλο και υπήρξαν το σίγουρο, το μόνιμο, το χειροπιαστό σημείο αναφοράς. Σήμερα όμως η οικογένεια και κυρίως οι γονείς που έχουν το βαρύ έργο της ανατροφής και διαπαιδαγώγησης του παιδιού βρίσκονται σε σύγχυση. Τα γνωστά χθεσινά γονικά μοντέλα, είναι σήμερα ετεροχρονισμένα και μη αποτελεσματικά. Οι γρήγορες κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές, έχουν αποδυναμώσει τους ανθρώπινους δεσμούς της οικογένειας.

Η ελληνική οικογένεια από παραδοσιακή, έχει μετασχηματιστεί σε πυρηνική, που παλεύει να διατηρήσει τη συνοχή της, συχνά μετατρέποντας τους δεσμούς μεταξύ των μελών της σε δεσμά, μέσα σε ένα πλαίσιο συνεχών αλλαγών, όπου ρόλοι, αξίες, πεποιθήσεις, τίθενται συνεχώς υπό αμφισβήτηση. Έτσι είναι αναμενόμενο να αυξάνεται η δυσλειτουργία μέσα στην οικογένεια και να εκδηλώνονται φαινόμενα αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

2. Διευκρίνιση Εννοιών

Ο λεγόμενος πολίτης πιστεύει σήμερα ότι η αντικοινωνική συμπεριφορά και η εγκληματικότητα των ανηλίκων τείνουν στις μέρες μας να προσλάβουν μεγάλες διαστάσεις²⁹. Αν διαβάσει κανείς τα σχετικά άρθρα και μελέτες που έχουν γραφτεί τα τελευταία 60 χρόνια, οδηγείται στην παρατήρηση ότι η

²⁹ Βλ. Ι. Φραντζεσκάκη, Αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων, 1987, σελ. 197

νεανική εγκληματικότητα χαρακτηριζόταν ως φαινόμενο σε ιδιαίτερη έξαρση κατά το 1930, 1940, 1950 και 1960. Πόσοι όμως από τους αντικοινωνικούς νέους εκείνων των εποχών είχαν στη συνέχεια μια εγκληματική σταδιοδρομία και πόσοι είναι σήμερα ηλικιωμένοι φιλήσυχοι πολίτες;

Έτσι η έξαρση της εγκληματικότητας των νέων είναι ένα φαινόμενο που καταγράφεται από παλιά και η αναγκαία επαγρύπνηση γύρω από το κοινωνικό αυτό πρόβλημα δεν δικαιολογείται να φθάνει στο βαθμό κινδυνολογίας.

Η διαμόρφωση όμως της ποινικής ευθύνης και της μεταχείρισης των ανηλίκων δεν επηρεάζεται μόνο από τις απόψεις για την έκταση του προβλήματος, αλλά και από άλλα ζητήματα, όπως π.χ. επίκεντρο του ενδιαφέροντος είναι η πράξη ή το πρόσωπο του ανηλίκου; Ποιά είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ανηλίκου και γιατί χρήζει ιδιαίτερης αντιμετώπισης; Είναι τέλος, στόχος της ποινικής επέμβασης η τιμωρία ή η διαπαιδαγώγηση των ανηλίκων;

Είναι ευνόητο ότι ο αριθμός και το είδος των ανηλίκων που καταγράφονται στις στατιστικές μιας χώρας αλλά και τα μέτρα που παίρνει κάθε χώρα για την αντιμετώπισή τους, εξαρτάται από τον προσδιορισμό της έννοιας «ανήλικος». Γι' αυτό πριν πούμε οτιδήποτε άλλο πρέπει να οριοθετήσουμε πρώτοι, τι εννοούμε με τη λέξη ανήλικος, δηλαδή ποιος είναι ο «ανήλικος» τόσο στη χώρα μας όσο και στις άλλες χώρες.

Για τον Έλληνα ποινικό νομοθέτη η ανηλικότητα περιλαμβάνει τις ηλικίες 7-17 ετών. Τα άτομα 7-12 ετών θεωρούνται παιδιά. Εκείνα που είναι 13-17 ετών έφηβοι και 18-21 μετέφηβοι.

Για τα παιδιά (7-12 ετών στην Ελλάδα, 10-13 ετών στη Γαλλία, 10-14 ετών στην Αγγλία, 6-14 ετών στην Ελβετία, έως 14 ετών στη Δ. Γερμανία, έως

14 ετών στη Νορβηγία, έως 15 ετών στη Σουηδία)³⁰ καθιερώνεται αμάχητο τεκμήριο ποινικής ανευθυνότητας. Το πρόβλημα των παραβάσεων των ανηλίκων αρχίζει συνήθως με το πέρασμα στην εφηβεία.

Για τους έφηβους (13 – 17 ετών στην Ελλάδα, 13 έως 18 ετών στην Γαλλία, 14 έως 17 ετών στην Αγγλία, 14 έως 18 ετών στη Δ. Γερμανία, 14 έως 18 ετών στην Ελβετία) καθιερώνεται μαχητό τεκμήριο ποινικής ανευθυνότητας.

Για τα άτομα 18 ετών και πάνω υφίσταται πλήρως ποινική ευθύνη. Για τους μετέφηβους όμως (18-21 ετών), οι οποίοι υπάγονται πλέον στην αρμοδιότητα του κοινού ποινικού δικαστηρίου, προβλέπεται σύμφωνα με τα άρθρα 133 και 83 Π.Κ. ότι το δικαστήριο μπορεί να επιλέγει ηπιότερη μεταχείριση.

Στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρήσουμε τα εξής:

- Η Ελλάδα ανήκει σε εκείνα τα λίγα κράτη που καθιερώνουν χαμηλό όριο ηλικίας (7) για τη δυνατότητα παρέμβασης της ποινικής δικαιοσύνης. Ίσως θα ήταν σκόπιμο οι ανήλικοι 7-13 ετών, ακόμη και όταν έχουν διαπράξει μια αξιόποινή πράξη να μην γίνονται αντικείμενο δικαστηριακών πρακτικών αλλά να προστατεύονται από κάποια υπηρεσία προνοιακής μορφής. Στην Αγγλία έχει ήδη επιτευχθεί αυτό³¹, καθώς η διάπραξη μιας αξιόποινης πράξης δεν αποτελεί πλέον επαρκή λόγο για να παρέμβει το δικαστήριο ανηλίκων σε παιδιά κάτω των 14 ετών. Κατά βάση ενισχύεται η εκούσια συμμετοχή του ανηλίκου σε μια άτυπη συμφωνία ανάμεσα στον κοινωνικό λειτουργό, τον ανήλικο και τους γονείς του. Αν αυτή δεν επιτευχθεί επιλέγεται η πολιτική διαδικασία του δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία διατάσσεται η μέριμνα του ανηλίκου (care order). Η ποινική διαδικασία

³⁰ Κ. Σπινέλλη, Αγλαΐα Τρωιάνου-Λουλά, Δίκαιο Ανηλίκων, 1987, ό.π. σελ. 42

³¹ Κ. Σπινέλλη, Αγλαΐα Τρωιάνου-Λουλά, Δίκαιο Ανηλίκων, 1987, ό.π. σελ. 43

μένει για σοβαρές περιπτώσεις, όπου το δικαστήριο ανηλίκων διατάσσει την επίβλεψη του ανηλίκου (supervision order). Το αξιοσημείωτο είναι ότι δεν ασκείται ποινική δίωξη κατά ανηλίκου κάτω των 14 ετών παρά μόνο για ανθρωποκτονία. Επομένως η μεταχείριση που ενδείκνυται για τον ανήλικο παραβάτη είναι η «εκούσια συμφωνία» ή η «απόφαση μέριμνας». Ο νόμος ανάλογα ορίζει και για τις περιπτώσεις ανηλίκου 14-17 ετών εναντίον του οποίου είναι δυνατή, αλλά όχι προτιμητέα η ποινική δίωξη.

Επίσης στη Νορβηγία, εισήχθηκε στα 1896, ο διοικητικός θεσμός των Επιτροπών Παιδικής Πρόνοιας οι οποίες μεριμνούν για τους ανήλικους που είναι κάτω των 14 ετών, και δεν εφαρμόζεται ο θεσμός των δικαστηρίων ανηλίκων.

- Ακόμη ίσως θα ήταν σκόπιμο η ποινική ανηλικότητα να ταυτισθεί με την αστική ανηλικότητα δηλαδή να καθιερωθεί το 18^ο έτος ως όριο ανηλικότητας και στον Π.Κ., αντί το 17^ο. Έτσι βελτιώνεται η προστασία του ανηλίκου και εναρμονίζεται η Ελληνική Νομοθεσία με τις σύγχρονες τάσεις και νομοθεσίες των κυριότερων Ευρωπαϊκών χωρών οι οποίες προβλέπουν το 18^ο έτος ως χρονικό όριο έναρξης της πλήρους ευθύνης.

Τελειώνοντας την αναφορά μας στον όρο «ανήλικος» και την ηλικία που ο όρος αυτός συνεπάγεται στην Ελλάδα και σε άλλα κράτη, παραθέτουμε ενδεικτικά έναν πίνακα που δείχνει το όριο ποινικής ενηλικότητας και τα αρμόδια όργανα για τη μεταχείριση ανηλίκων παραβατών σε επιλεγμένα Ευρωπαϊκά Κράτη³².

³² βλ. Κ. Σπινέλλη, Α. Τρωιάνου-Λουζά, ό.π. σελ. 48

Κράτη	Αρμόδιο όργανο ως την ενηλικότητα	Έτος πλήρους ποιν.ευθύνης
Αυστρία	Δικαστήριο Ανηλίκων	18
Βέλγιο	« «	18
Γαλλία	« «	18
Δ.Γερμανία	« «	18
Ελλάδα	« «	17
Ηνωμένο Βασίλειο	« «	17
Ισπανία	« «	16
Ιταλία	« «	18
Κύπρος	« «	15
Ολλανδία	« «	18
Νορβηγία	Επιτροπή Κοιν. Προνοίας	14
Σουηδία	« « «	15

Αφού οριοθετήσαμε την έννοια του «ανηλίκου» σε σχέση με τα όρια ηλικίας που αντιπροσωπεύει, ίσως είναι σκόπιμο να αναφερθούμε και στην ψυχολογική διάσταση του όρου.

Ο ανήλικος έχει ιδιόμορφη ψυχοσύνθεση. Είναι ένας ανέτοιμος ψυχοφυσικά άνθρωπος, που αποτελεί ιδιόρρυθμη ύπαρξη. Είναι διάφορος από τον ενήλικα όχι μόνο ποσοτικά αλλά και ποιοτικά και δεν αποτελεί μικρογραφία του. Ενώ ο βαθμός της σωματικής αναπτύξεως του νεαρού ατόμου είναι εμφανής και υποπίπτει στην αντίληψή μας, ο καθορισμός της ψυχικής διαφοράς αυτού από τον ενήλικα αποβαίνει δυσχερής. Διαπιστώθηκε ότι στο νεαρό άτομο αρχικά υπερισχύουν οι παρορμήσεις, βαθμιαία δε αναφαίνεται ατελής η βούληση και οι ανώτερες λειτουργίες ελέγχου είναι ασταθείς και ανίσχυρες. Στον ανήλικο συναντάμε έντονη τάση προς μίμηση, ασθενή αντίσταση κατά των κινήτρων που τον ωθούν, αστάθεια βουλήσεως, ευχέρεια υποβολής κ.λ.π.

Ιδιορρυθμία υπάρχει και στη συναισθηματική ζωή του ανηλίκου. Αξιοπαρατήρητα χαρακτηριστικά είναι κυρίως η ένταση του φόβου, της εκπλήξεως, της ζωνρότητας, της αστάθειας του συναισθήματος, το ευερέθιστο.

Σημειωτέον ότι πολλές φορές η τέλεση ακόμη και κάποιου βαρέος αδικήματος δεν οφείλεται σε «κακότητα» αλλά στη ζωνηρότητα του ανήλικου ή και σε κάποιον ασήμαντο πειρασμό, κατά του οποίου η ασθενής βούληση δύσκολα μπορεί να αντισταθεί. Το συμπέρασμα των παρατηρήσεων αυτών είναι ότι ο ψυχικός κόσμος του ανήλικου ατόμου βρίσκεται «εν τω γίνεσθαι» και σε διαρκή εξέλιξη, είναι ιδιαίτερα ρευστός και ως εκ τούτου διαπλάθεται εύκολα.

Επομένως ο ανήλικος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως εξελισσόμενη ενιαία προσωπικότητα, δεκτική βελτιώσεως. Ο ανήλικος είναι το πιο ατίθασο και ευχεράγωγο άτομο της κοινωνίας μας. Διακατέχεται από μια έμφυτη επαναστατικότητα που μπορεί να πηγάζει από την προσπάθειά του να αυτοεπιβεβαιωθεί σαν άτομο, να καταξιωθεί στην κοινωνία, να κάνει τον κόσμο καλύτερο. Σύμφωνα και με τον Φουκό ο ανήλικος είναι το δεντράκι που όταν έχει λοξοδρομήσει, μπορούμε με ένα άλλο κλαράκι να το φέρουμε ξανά στον ίδιο δρόμο.

Γι' αυτό αν δεν αντιμετωπισθεί με μεγάλη προσοχή και κατάλληλα μέτρα η κατά τη νεαρά ηλικία διάπραξη ενός εγκλήματος, υπάρχει ο κίνδυνος, ο ανήλικος παραβάτης να στραφεί στο έγκλημα σύντομα και πολλές φορές. Γι' αυτό το λόγο ακόμη και διεθνείς Οργανισμοί όπως αναφέραμε έχουν δείξει ενδιαφέρον για το πρόβλημα της εγκληματικότητας και της μεταχείρισης των ανηλίκων.

Για τον καθορισμό μιας καλύτερης μεταχείρισης κάθε ανήλικού παραβάτη πρέπει να τους διακρίνουμε σε κατηγορίες³³:

α) Οι ηθικώς εγκαταλελειμμένοι ανήλικοι. Αυτή η κατηγορία ανηλίκων αναπτύσσονται σε ένα ανήθικο και φθοροποιό περιβάλλον το οποίο

³³ βλ. Κ. Γαρδίκας: «Οι ανήλικοι εγκληματίες». Π.Χ 1951, σελ. 219

καθίσταται ο αποφασιστικός παράγοντας της εγκληματικής τους σταδιοδρομίας. Ο κίνδυνος δεν προέρχεται από την ιδιοσυγκρασία και το χαρακτήρα του ανήλικου, αλλά από το περιβάλλον μέσα στο οποίο διαβιώνει και το οποίο μπορεί να ανήκει τόσο στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις όπου η άθλια οικονομική κατάσταση δημιουργεί πολλά προβλήματα, όσο και στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις αφού η χλιδή, ο πλούτος και η αφθονία φέρνουν εύκολα τη διαφθορά.

Το φθοροποιό και επικίνδυνο περιβάλλον όμως μπορεί να δημιουργηθεί και από άλλους παράγοντες όπως η ορφάνια, οι έριδες και οι διαπληκτισμοί μεταξύ των γονέων, διαζύγιο των γονέων κ.τ.λ.

Για τους ανήλικους που βρίσκονται σ' ένα τέτοιο περιβάλλον πρέπει να παίρνονται μέτρα προστασίας που να έχουν σκοπό την απομάκρυνσή του από αυτό.

β) Οι ηθικώς διεφθαρμένοι ανήλικοι. Οι ανήλικοι αυτοί, για λόγους βιολογικούς ή κοινωνικούς διαμόρφωσαν μια αντικοινωνική προσωπικότητα, η οποία αποτελεί το προστάδιο της εισόδου τους στο περιβάλλον των εγκληματιών. Η ηθική διαφθορά της κατηγορίας αυτής των ανηλίκων μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορους τρόπους είτε διότι αυτοί παραμελούν τη σχολική φοίτηση και την επαγγελματική εκπαίδευση με πολλαπλές απουσίες είτε διότι έχουν ξεφύγει από τον έλεγχο των γονιών και επιδίδονται σε έκλυτο βίο κ.λ.π.

γ) Οι εγκληματίσαντες ανήλικοι. Οι ανήλικοι αυτοί είναι εκείνοι οι οποίοι εκδήλωσαν θετικά την αντικοινωνικότητά τους με την τέλεση ενός εγκλήματος. Αυτοί περαιτέρω διακρίνονται σε εκείνους που εξαιτίας σωματικής ή διανοητικής ή ψυχικής νόσου, αναπηρίας ή ανωμαλίας,

χρειάζονται ειδική θεραπευτική μεταχείριση, και εκείνους που λόγω της διανοητικής εξελίξεως και της ψυχικής ωριμότητάς τους, όχι μόνο αναγνώρισαν το άδικο της πράξεώς τους, αλλά και είχαν την δύναμη να χαλιναγωγήσουν τον ψυχικό τους κόσμο προκειμένου να μην τελέσουν το έγκλημα, όμως παρ' όλα αυτά το τέλεσαν. Στην τελευταία αυτή κατηγορία των ανηλίκων ηλικίας 14-18 ετών, παρατηρούμε ότι η ηθική τους διαφορά έχει προχωρήσει τόσο ώστε να φθάσει στο επίπεδο της εγκληματικότητας.

Πέρα από τις παραπάνω περιπτώσεις ανηλίκων, αναφέρονται συχνά και οι όροι αντικοινωνικός, παραπτωματικός, παρεκλίνων, δυσκοινωνικός και σε ηθικό κίνδυνο ανήλικος.

Αντικοινωνικός είναι εκείνος που με τη συμπεριφορά του ή τα πιστεύω του αντιτίθεται στους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες

Παραπτωματικός είναι εκείνος που τελεί πράξεις που ελάχιστα παραβιάζουν τους κοινωνικούς κανόνες

Παρεκλίνων είναι εκείνος που βγαίνει έξω από μια συμβατική ή φυσιολογική πορεία

Δυσκοινωνικός είναι ο έφηβος που αντιμετωπίζει δυσκολία στο να συγκροτήσει την δικιά του προσωπικότητα

Σε ηθικό κίνδυνο βρίσκονται όσοι:

- α) δεν έχουν κατάλληλη κατοικία και νόμιμους πόρους ζωής ή
- β) Οι γονείς τους, τα συγγενικά ή άλλα κατάλληλα άτομα να μην είναι σε θέση να δημιουργήσουν θετικές σχέσεις μαζί τους προκειμένου να εμποδίσουν μια συμπεριφορά του που βλάπτει την υγεία και ασφάλεια τη δική τους ή άλλων προσώπων³⁴. Ο όρος βέβαια «ηθικός κίνδυνος», που

³⁴ Κ. Σπινέλλη, Δίκαιο Ανηλίκων, σελ. 57

υπήρχε για 50 περίπου χρόνια στην ελληνική ποινική νομοθεσία για τους ανήλικους, σήμερα ο όρος αυτός αντικαταστάθηκε από το Ν. 2298/1995 με εκείνου του Κινδύνου από την ύπαρξη εγκληματογόνου περιβάλλοντος³⁵.

Παραβάτης είναι αυτός που παραβαίνει έναν κανόνα δικαίου και τέλος,

Εγκληματίας είναι αυτός που διαπράττει μια αξιόποινη πράξη.

Η φυσιολογική κοινωνική πορεία ενός ανθρώπου και η κοινωνική προσαρμογή του, δεν σημαίνει κατά βάθος τίποτε περισσότερο από το ότι αυτός εξελίσσεται, περνά διαμέσου των διαφορετικών συστημάτων δικαιοσύνης διατηρώντας μαζί τους μια σχέση θετική. Στην περίπτωση που τα διάφορα συστήματα δικαιοσύνης δεν κατόρθωναν να στείλουν στο άτομο ένα μήνυμα αυτοδιόρθωσής του, τότε το άτομο (εδώ ο έφηβος) εισέρχεται σε μια πορεία παρέκκλισης, παράβασης, η οποία σταδιακά περνά από τις παραβάσεις των οικογενειακών κανόνων, στην παράβαση των σχολικών κανόνων, στην παράβαση των συμβατικών κανόνων, έως την παράβαση των νομικών κανόνων.

Αφού οριοθετήσαμε την έννοια ανήλικος τόσο από ηλικιακή σκοπιά όσο και από ψυχολογική, σκόπιμο τώρα είναι να ορίσουμε την αντικοινωνική συμπεριφορά.

Με τον όρο **αντικοινωνική συμπεριφορά** εννοούμε εκείνη τη συμπεριφορά που παραβιάζει έναν κανόνα συμπεριφοράς που διέπει μια κοινωνική ομάδα και προκαλεί αντιδράσεις αποδοκιμασίας.

Τα αίτια της συμπεριφοράς αυτής μπορούν να αναζητηθούν σε πολλούς παράγοντες όπως η κληρονομικότητα, η ψυχική ιδιορρυθμία του

³⁵ Γεωργούλας Στράτος, «Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000

ανηλικίου, η έλλειψη κατάλληλης διαπαιδαγώγησης, η επίδραση του ακατάλληλου περιβάλλοντος και σε άλλες ιδιαίτερες παρορμήσεις.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε εκτενέστερα για τη **θέση της ψυχολογίας για την αποτυχία κοινωνικοποίησης των παιδιών μέσα στην οικογένεια.**

Οι ψυχολόγοι βλέπουν το έγκλημα ως προϊόν ατομικής παθολογίας, οι ρίζες της οποίας εντοπίζονται νωρίς στη ζωή του Ανθρώπου και στην οικογενειακή του κατάσταση. Η οικογένεια παίζει τον κρίσιμο ρόλο του πρωταρχικού παράγοντα της κοινωνικοποίησης, αφού κοινωνικοποίηση και μάθηση επιβάλλονται τεχνητά στο παιδί από την οικογένεια. Τον ρόλο αυτόν έχουν επεξεργαστεί τρεις θεωρίες:

- 1) Ψυχαναλυτική,
- 2) της εκμάθησης και
- 3) της Γνωστικής Λειτουργίας.

Οι ψυχολόγοι για να εξηγήσουν μια κοινωνικά παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, επισημαίνουν τη σπουδαιότητα των γεγονότων που συνέβησαν νωρίς στη ζωή του ανθρώπου. Σύμφωνα με αυτή τη θέση ο Adler³⁶ υποστηρίζει ότι: «τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του εγκληματία έχουν ήδη καθοριστεί αποφασιστικά μέχρι την ηλικία 3 ή 4 χρόνων. Σε αυτό το διάστημα έχουν ήδη διαμορφωθεί στον εγκληματία οι λανθάνουσες εκτιμήσεις για τον εαυτό του και τον κόσμο που εμείς βλέπουμε να υλοποιούνται στην εγκληματική του καριέρα».

Σε αυτό το σημείο μας ενδιαφέρει η σύνδεση των πρώτων εμπειριών της ζωής του ατόμου με τη μετέπειτα συμπεριφορά του.

³⁶ Adler, Roots of Delinquency, σ. 38, Martin Robertson, 1979 / βλ. Μουσσούρη Γ, Κριτική αξιολόγηση για την αποτυχία κοινωνικοποίησης των παιδιών μέσα στην οικογένεια, σελ. 467

Αν υποθέσουμε ότι η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου καθορίζεται από το οικογενειακό του περιβάλλον και η αποτυχία για κοινωνικοποίηση βαραίνει το ίδιο το περιβάλλον, όπως δέχονται οι ψυχολόγοι, τότε το ζητούμενο είναι να ορίσουμε εκείνες τις πλευρές του οικογενειακού περιβάλλοντος που είναι υπεύθυνες για την αποτυχημένη κοινωνικοποίηση.

Οι υπεύθυνοι παράγοντες είναι:

- α) η συναισθηματική αστάθεια στην σχέση γονέα – παιδιού, όπως θα αναπτυχθεί παρακάτω στη θεωρία των «διαλυμένων οικογενειών».
- β) οι κατάλληλες μέθοδοι διαπαιδαγώγησης
- γ) οι γενετικοί παράγοντες και
- δ) τα γνωρίσματα της προσωπικότητας.

Σε ότι αφορά το δεύτερο παράγοντα που συμβάλλει στην αποτυχία της κοινωνικοποίησης του παιδιού, επικεντρώνει την προσοχή στην ακαταλληλότητα των μεθόδων διαπαιδαγώγησης των παιδιών. Εδώ η τιμωρία παίζει κεντρικό ρόλο στη θεωρία της κοινωνικής εκμάθησης (social Learning).

Οι Trasler και Eysenk, έχουν επισημάνει ότι η τιμωρία επιβάλλεται γιατί τα παιδιά εκ φύσεως συμπεριφέρονται με τρόπο ηδονιστικό και εξηγηματικό. Ο πόνος και ο φόβος εκ της τιμωρίας δεν επιτρέπει την επανάληψη της απαγορευμένης πράξης. Η τιμωρία όμως που υιοθετείται από τους γονείς δεν εκλαμβάνεται ως τέτοια από τα παιδιά.

Ακατάλληλοι μέθοδοι διαπαιδαγώγησης που υιοθετούνται σε κρίσιμα στάδια νωρίς στη ζωή του παιδιού από τους γονείς ή από εκείνους που φροντίζουν τα παιδιά, έχουν σαν αποτέλεσμα τη δυσκολία των παιδιών είτε στο να σχηματίσουν καθορισμένες απαντήσεις, είτε στη συμμόρφωσή τους σε

λάθος κοινωνικούς κανόνες. Ο Eysenk λοιπόν αναγνωρίζει την κρίσιμη συμβολή της τιμωρίας στην κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Ο Aron Freed ορίζει ότι τρία ψυχολογικά παραδείγματα υπάρχουν για την κοινωνική διαπαιδαγώγηση του παιδιού και αυτά είναι:

- α) *Η επιβεβαίωση της δύναμης.* Εδώ η χρήση της φυσικής τιμωρίας από τους γονείς είναι στις περισσότερες περιπτώσεις συνυφασμένη με την εγκληματικότητα και έχει εξωτερικό προσανατολισμό.
- β) *Η ανάκληση της αγάπης.* Σε αυτή την περίπτωση γίνεται η χρήση της ανάκλησης της στοργής από τους γονείς και
- γ) *Η επαγωγή,* κατά την οποία οι γονείς χρησιμοποιούν το λόγο για να καταστήσουν τα παιδιά τους ενήμερα για τις συνέπειες που θα έχουν οι πράξεις τους στους άλλους.

Με τη γονική διαπαιδαγώγηση έχουν ασχοληθεί δύο έρευνες. Στην πρώτη η σύγκριση γίνεται ανάμεσα σε εγκληματίες και κανονικούς. Στη δεύτερη παρεμβαίνει ως μεσολαβητικός παράγοντας η «ηθική ανάπτυξη». Με αυτόν τον τρόπο η σύγκριση γίνεται τελικά ανάμεσα στην ηθική ανάπτυξη και την εγκληματικότητα. Τα συμπεράσματα της πρώτης έρευνας έδειξαν ότι οι πατέρες των εγκληματιών, χρησιμοποιούν πολύ αυστηρές μεθόδους, ενώ η δεύτερη έρευνα, η οποία αφορά την ηθική ανάπτυξη κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η φυσική τιμωρία συμβάλλει στην ανεπαρκή ηθική ανάπτυξη.

Επίσης εξετάστηκαν μέθοδοι διαπαιδαγώγησης που χρησιμοποιούν διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Η έρευνα αυτή αποδίδει τον ανεπαρκή βαθμό της ηθικής ανάπτυξης των παιδιών που προέρχονται από την εργατική τάξη, στη χρήση κυρίως της φυσικής τιμωρίας από τους γονείς.

Έτσι στις σχέσεις γονέων-παιδιών της εργατικής τάξεως η επικοινωνία είναι φτωχή εξαιτίας της ανεπάρκειας του χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς στα παιδιά τους καθώς επίσης και του χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων.

Επιπλέον, το χαμηλό εισόδημα, οι φτωχές συνθήκες στέγασης, ο μεγάλος αριθμός της οικογένειας και η εγκληματικότητα του γονέα ή του αδερφού αποτελούν παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς.

Οι γενετικοί παράγοντες και αυτοί επιδρούν στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης του ατόμου. Η επίδραση της οικογένειας μετριάζεται από τους «τύπους σωματικής διάπλασης» των παιδιών. Οι γενετικές-βιολογικές διαφορές των παιδιών είναι καθοριστικές για την επιλογή των μεθόδων διαπαιδαγώγησης από τους γονείς, γιατί η σχέση γονέα-παιδιού είναι μια σχέση δυναμικής αλληλεπίδρασης. Τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του παιδιού έχουν καθοριστικό ρόλο για την πρόβλεψη του χαρακτήρα της αλληλεπίδρασης στη σχέση γονέα-παιδιού.

Ο Eysenk, ισχυρίζεται ότι τα παιδιά αποτυγχάνουν να συμμορφωθούν με τη συμπεριφορά που επιβάλλει το δίκαιο, επειδή είναι δύσκολο γι' αυτά να σχηματίσουν καθορισμένες απαντήσεις. Η δυσκολία αυτή απαντάται στις εγκληματικές προσωπικότητες όπως του ψυχοπαθή εξαιτίας του γνωρίσματος της εξωστρέφειας, ενώ δεν απαντάται στις κανονικές προσωπικότητες.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε, ότι για μια οικογένεια οργανωμένη, είναι αλήθεια ότι το παιδί μαθαίνει να συμπεριφέρεται κοινωνικά όχι στη βάση ενός αφηρημένου κώδικα συμπεριφοράς, όσο στη βάση της αγάπης για τους γονείς. Αν μάλιστα αυτό το δεύτερο κίνητρο δεν μπορεί να αποδειχθεί αρκετά δυνατό,

το άλλο είναι σίγουρο ότι θα αποδυναμωθεί. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, η αργή και συχνά οδυνηρή διαδικασία κοινωνικοποίησης του παιδιού εξαρτάται από τις σχέσεις που το παιδί συνάπτει με τους γονείς του νωρίς στη ζωή του.

Γεγονότα που έλαβαν χώρα όπως η διατάραξη του οικογενειακού περιβάλλοντος, η επιλογή ακατάλληλων μεθόδων διαπαιδαγώγησης από τους γονείς, η πλημμελής επίβλεψη του παιδιού κ.τ.λ. επηρεάζουν την ικανότητα του παιδιού να ανταποκριθεί σε μεταγενέστερες καταστάσεις που περιέχουν κάποιο βαθμό υψηλής έντασης. Βέβαια σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι η επίδραση αυτή πρέπει να μη θεωρηθεί καθοριστική για τη μελλοντική συμπεριφορά του παιδιού καθώς επηρεάζεται και από καταστάσεις που εμφανίζονται αργότερα στη ζωή του.

Οι γενεσιουργές **συνθήκες** της **αντικοινωνικότητας** και κατ' επέκταση της εγκληματικότητας των ανηλίκων παρουσιάζονται, όπως αναφέρονται και από τον Cyril Burt, με την ακόλουθη σειρά κατά βαθμό σημασίας:

1. Ελαττωματική πειθαρχία ή ελλιπής
2. Ιδιαίτερα ένστικτα
3. Γενική συναισθηματική αστάθεια
4. Νοσηρές συναισθηματικές συνθήκες που προκαλούν τα λεγόμενα κόμπλεξ
5. Εγκληματικό παρελθόν της οικογένειας
6. Διανοητικές ανικανότητες
7. Επιζήμια ενδιαφέροντα σε συνδυασμό με έλλειψη ανώτερων επιδιώξεων
8. Εξελικτικές συνθήκες όπως η εφηβεία ή η πρόωρη ανάπτυξη
9. Οικογενειακό ιστορικό διανοητικής αδυναμίας

10. Ελαττωματικές, κακές οικογενειακές σχέσεις, απουσία πατέρα-μητέρας
κ.λ.π
11. Εξωοικογενειακές επιδράσεις όπως οι κακές συναναστροφές
12. Οικογενειακό ιστορικό φυσικής αδυναμίας
13. Φτώχεια, στερήσεις και τα επακόλουθα αυτών
14. Σωματική ανικανότητα ή αδυναμία του ίδιου του παιδιού³⁷.

3. Γενικές Αρχές

Στο σημείο αυτό μπορούμε να διαπιστώσουμε ορισμένες αρχές που αφορούν την αντικοινωνική παραβατική συμπεριφορά και μας επιτρέπουν να δούμε το συνδυασμό ατομικών και κοινωνικών παραγόντων όσον αφορά την αντικοινωνικότητα.

- 1) Όσο περισσότερο διαταράσσεται η προσωπικότητα του ατόμου από την επίδραση ψυχοβιολογικών αιτιών τόσο πιο επιζήμιες γίνονται οι δυσμενείς συνθήκες του περιβάλλοντος. Έτσι, σε μια κατάσταση οικογενειακών συγκρούσεων, οι αντιδράσεις ενός ατόμου ψυχικά φορτισμένου είναι πολύ πιο ανησυχητικές από εκείνες ενός ατόμου με υγιή και γερό ψυχισμό.
- 2) Όσο περισσότερο δυσμενείς είναι οι οικογενειακές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες τόσο περισσότερο παρασύρονται στην παραβατικότητα άτομα τα οποία κάτω από κανονικές συνθήκες δεν θα εξελίσσονταν σε παραβάτες.
- 3) Στην αδυναμία και αστάθεια της προσωπικότητας του ανηλίκου αντιστοιχεί συχνά αδυναμία και αστάθεια του οικογενειακού του περιβάλλοντος. Το

³⁷ Φωτόπουλος, «Αίτια και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων», Π.Χ. 1976, σελ. 592

φαινόμενο αυτό οφείλεται σε κληρονομικές μεταβολές οι οποίες επηρεάζουν τους γονείς και τα παιδιά.

- 4) Εκείνος ο οποίος ζει σε ένα δυσμενές οικογενειακό και εξωοικογενειακό περιβάλλον συνδέεται και διαπλάθεται με το περιβάλλον αυτό με τέτοιο τρόπο ώστε όταν απομακρυνθεί από αυτό να αναζητεί άλλο περιβάλλον παρόμοιο με το προηγούμενο.

Η ροπή στην αντικοινωνικότητα και την παραβατική συμπεριφορά έχει τις ρίζες της στην απομόνωση και την αδυναμία του ανήλικου απέναντι στον κόσμο και τη ζωή. Διαφαίνεται έτσι η αλληλεπίδραση των ατομικών και κοινωνικών παραγόντων.

Οι νέοι, ειδικά εκείνοι που για οποιοδήποτε λόγο καταφεύγουν στο περιθώριο, νιώθουν πολύ πιο έντονα τη μοναξιά. Απομονωμένοι και ανήμποροι μέσα στην οικογένεια αντιμετωπίζουν συχνά την αδιαφορία των γονέων ή των κηδεμόνων τους. Επίσης, αυτοί οι νέοι απομονώνονται και στο σχολείο και απογοητεύονται από τις προσδοκίες τους να εξελιχθούν επαγγελματικά και κοινωνικά. Τέλος, αυτοί αισθάνονται απομονωμένοι μέσα στη σημερινή ανταγωνιστική και καταναλωτική κοινωνία που έχει χάσει ιδεολογία, πίστη και ιδανικά ενώ υποκρίνεται ότι τα έχει όλα.

Αυτή η απομόνωση και ο αποκλεισμός τους οδηγεί στο μηδενισμό και τον αρνητισμό ακόμη και του ίδιου του εαυτού τους.

Η αντίδραση δε αυτή στη μοναξιά, την αδυναμία, την πλήξη και το κενό είναι η άρνηση και καταστροφή του επικρατούντος σήμερα κοινωνικού συστήματος.

Έτσι λυτρώνονται από την αδυναμία τους καταστρέφοντας, γιατί έτσι εκδικούνται το κοινωνικό σύστημα για όλα όσα δεν έχουν, νιώθουν πιο δυνατοί

από άλλες δυνάμεις που τους συνθλίβουν και έτσι επιβεβαιώνονται και φυσικά έχει δίκιο ο Erick Fromm που λέει ότι «η ροπή της αντικοινωνικής και καταστροφικής συμπεριφοράς είναι αποτέλεσμα μιας αβίωτης ζωής.»

Οι νέοι αναζητούν το δικό τους στίγμα σε ένα κόσμο όπου νιώθουν μέλη μιας κοινωνίας και ταυτόχρονα διαφορετικοί άνθρωποι. Στο σύστημα των σύγχρονων πόλεων που παράγουν νέους κανόνες και αξίες, στάσεις και συμπεριφορές, η αγωνία να γίνεις αποδεκτός, η μοναξιά της αποτυχίας, η υποταγή και ο ανταγωνισμός, έχουν αφήσει στους νέους μόνο 2 λύσεις, το παιχνίδι ή την πρόκληση³⁸. Έτσι άλλοι παίζουν χωρίς να προκαλούν (κομφορμιστές) και άλλοι προκαλούν χωρίς να παίζουν (περιθωριακοί).

Η προκλητικότητα στη δράση των νεαρών παραβατών διαπιστώνεται από το ότι ντύνονται και συμπεριφέρονται με τρόπο παράδοξο· μιλάνε με ιδιόρρυθμη διάλεκτο. Κλέβουν αγαθά της καταναλωτικής κοινωνίας, τα οποία νιώθουν ότι δεν μπορούν νόμιμα να αποκτήσουν, καταστρέφουν για να καταστρέφουν (χούλιγκανς). Αμφισβητούν προσβάλλοντας την οποιαδήποτε κατεστημένη αξία (σεβασμός στους ηλικιωμένους, τήρηση νόμων). Θεωρούν τον τρόπο ως μέσο επιβολής των ιδεών τους. Πιστεύουν στην ηθική της ελεύθερης ανάπτυξης του καθενός και συντίθενται στο ευρύτερο περιβάλλον με διάθεση εξαφάνισής του.

Με τα παραπάνω προσπαθούμε να φωτίσουμε την αθέατη πλευρά του συμβολισμού που υπολανθάνει στις ενέργειες των ανηλικών παραβατών. Πιστεύουμε ότι στη νεανική παραβατικότητα υπάρχει κάτι περισσότερο από μια πρόθεση και ένα αποτέλεσμα. Υπάρχει και μια εσωτερική πάλη αξιών γιατί πολλές αντικοινωνικές πράξεις ο ανήλικος τις βλέπει με χιουμοριστική ματιά. Η

³⁸ Γιάννη Α. Πανούση, Εγκληματολογικές Έρευνες, 1991, σελ. 92

ατομική απόφαση καλύπτεται συνήθως από την ένταξη σε ομάδα ή σε βανδαλιστικές ενέργειες π.χ. βία στα γήπεδα.

Η διακινδύνευση της ζωής – μέσω αγώνων με αυτοκίνητα, χρήσης ναρκωτικών κ.λ.π. ανάγεται σε ιδεολογία τους. Η βία προσλαμβάνεται ως παιχνίδι αντρικό ή παιχνίδι εξουσίας. Η θέσπιση των κανόνων του δικού τους παιχνιδιού γίνεται επειδή γνωρίζουν ότι δεν είναι κυρίαρχη του γενικού κοινωνικοοικονομικού παιχνιδιού. Η κλοπή των αυτοκινήτων για ατομική τους χρήση συμβολίζει τη φυγή. Το «κρυφό» τέλος με την ποινική δικαιοσύνη παίζεται για να δουν αν μπορούν να τους συλλάβουν.

Η ηθική ανάπτυξη στην εφηβεία χαρακτηρίζεται από το «διαμελισμό» των γενικότερων αξιών που ισχύουν³⁹. Ο έφηβος αντιλαμβάνεται τις ασυνέπειες και τις αδικίες ανάμεσα στις αρχές και στις πράξεις των ενηλίκων, και βρίσκεται αντιμέτωπος με πολλά ηθικά διλήμματα. Από την άλλη, ο έφηβος θα δοκιμάσει όλες εκείνες τις πτυχές των γενικότερων αξιών της κοινωνίας των ενηλίκων και θα αποδεχτεί ή θα απορρίψει αυτές τις κυρίαρχες αξίες.

Τελειώνοντας την αναφορά μας στους ανήλικους με αντικοινωνική συμπεριφορά, κρίναμε σκόπιμη μια σύντομη ενασχόλησή μας με τις διάφορες θεωρίες⁴⁰ που προτάθηκαν για την εξήγηση του φαινομένου αυτού και μάλιστα εκείνες που κατά τη γνώμη μας θεωρούμε πιο σημαντικές.

Κατά τις ψυχολογικές θεωρίες, υποτίθεται πως τα παιδιά γεννιούνται με μη συνειδητές επιθετικές και καταστροφικές τάσεις που μπορούν όμως να μεταλλαχθούν σε παραβατική συμπεριφορά.

Οι Rutter και Giller (1985) συνοψίζουν τα συμπεράσματά τους ως εξής:

³⁹ Μπεζέ Λ, Έφηβοι, 1991, σελ. 16

⁴⁰ Φαρσεδάκης, Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων, σελ. 105

- α) Η σημασία της οικογένειας και της διαπαιδαγώγησης κατά τα πρώτα χρόνια είναι ιδιαίτερα μεγάλη.
- β) Ο ρόλος των μη συνειδητών ψυχικών παραγόντων είναι θεμελιώδης.
- γ) Η αντικοινωνική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα μη ομαλής ανάπτυξης της προσωπικότητας.
- δ) Κάποιες περιπτώσεις παραβατικής συμπεριφοράς είναι αποτέλεσμα εξωτερίκευσης σε μη σωστή κοινωνική συμπεριφορά ψυχικών και νευρωτικών εντάσεων.

Οι θεωρίες του Κοινωνικού ελέγχου, υποστηρίζουν ότι η ακατάλληλη κοινωνικοποίηση δεν οδηγεί στην ανάπτυξη του απαραίτητου ελέγχου και αυτοσυγκράτησης, που θα μπορούσαν να προλάβουν την αντικοινωνικότητα.

Η ανάπτυξη χαλαρών δεσμών με την κοινωνία οδηγεί στην μη αποδοχή και στην απέρριψη των κυρίαρχων αξιών και σε ένα είδος αποστροφής στους κατά περίπτωση κοινωνικούς περιορισμούς που επιβάλλει η ίδια η κοινωνία προκειμένου να ρυθμίσει συμπεριφορές οι οποίες εμποδίζουν την παραβατικότητα.

Κατά τη θεωρία του Διαφορικού συγχρωτισμού, η αντικοινωνική συμπεριφορά όπως και κάθε άλλη συμπεριφορά μαθαίνεται. Αυτή η εκμάθηση γίνεται σε επαφή με άλλους ανθρώπους παραβατικούς και επιτυγχάνεται με το συγχρωτισμό σε μια ομάδα.

Κατά τη γνώμη της γράφουσας ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζουν οι θεωρίες του Στιγματισμού.

Βάση των θεωριών αυτών είναι πως οι κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες δημιουργούν την παραβατικότητα με:

- α) τη θέσπιση κανόνων η παράβαση των οποίων ανάγεται σε παραβατική – αντικοινωνική συμπεριφορά και
- β) με την εφαρμογή αυτών των κανόνων σε ορισμένους ανθρώπους που στιγματίζονται ως αποδιοπομπαίοι.

Σε έναν πρώτο χρόνο το άτομο εμφανίζει μια «πρωτογενή παρέκκλιση» για διάφορους λόγους είτε επειδή θέλει να παίξει, είτε επειδή θέλει να πειραματιστεί είτε κάτω από την πίεση φίλων κ.τ.λ

Η κοινωνία τότε αντιδρά στιγματίζοντάς τον. Ορίζει την πράξη ως κακή και κατατάσσει το δράστη στους κακούς. Ακολουθεί η εσωτερίκευση από αυτόν της κρίσης των άλλων για το άτομό του, αυτό ακριβώς καθιστά προβληματική την επιστροφή του στην κρατούσα κοινωνική ομάδα, και έτσι καταφεύγει σε άλλους αποδιωγμένους σαν κι αυτόν.

Εξαιτίας της κακής του φήμης και της απομόνωσής του οι νόμιμες ευκαιρίες παύουν να υπάρχουν γι' αυτόν και έτσι αναγκάζεται να συνεχίσει την παραβατική συμπεριφορά του για άλλους λόγους από αυτούς που την άρχισε. Είναι αυτό που ο Lemert ονομάζει «δευτερογενή παρέκκλιση» (1951).

«Το έγκλημα δεν είναι ένα απρόβλεπτο και ξαφνικό φαινόμενο» γράφει ο Μοσθέ «αλλά η κατάληξη μιας σειράς δυσμενών επιδράσεων σε μια προσωπικότητα σταδιακά αλλοιούμενη».

Συμπερασματικά, η θεωρία της ετικέτας με τη συμβολή της θεωρίας της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης προσπαθεί να αποδείξει ότι το έγκλημα είναι προϊόν κοινωνικής Αλληλεπίδρασης. Η διάκριση μεταξύ εγκληματικής και σύννομης συμπεριφοράς δεν επέρχεται στη βάση κριτηρίων εγγενών με την

πράξη, αλλά είναι προϊόν κοινωνικού χαρακτηρισμού⁴¹. Εγκληματικές είναι οι πράξεις που χαρακτηρίζονται ως τέτοιες από τους ανθρώπους, δηλαδή από την αντίδραση του κοινωνικού συνόλου όταν προβάλλονται συγκεκριμένες προσδοκίες του.

Η αντίδραση είναι εκείνη που κατασκευάζει το νόημα της πράξης ως εγκληματικής και όχι το περιεχόμενό της. Κεντρικό ενδιαφέρον της θεωρίας της ετικέτας δεν είναι η αιτιολογική της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, αλλά οι προϋποθέσεις που οδηγούν στο χαρακτηρισμό μιας πράξης ως αποκλίνουσας.

Προσδιορίζει την παρέκκλιση ως κοινωνικό κατηγορημα που συγκροτείται από τις αλληλεπιδράσεις του πράττοντος ατόμου και του ενδιαφερόμενου κοινού.

Τελειώνοντας θα θέλαμε να τονίσουμε και πάλι τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η οικογένεια όσον αφορά τη σωστή κοινωνικοποίηση του ατόμου και την εκμάθηση των κανόνων που κυριαρχούν στην κοινωνία που ζουν καθώς και τον σημαντικό ρόλο που κατέχει η κοινωνία όσον αφορά την προσπάθεια που οφείλει να κάνει προκειμένου να εξαλείψει εκείνες τις προϋποθέσεις που αναπτύξαμε και οι οποίες οδηγούν στην αντικοινωνική-παραβατική συμπεριφορά.

4. Οικογένεια και κοινωνικός έλεγχος

Ο όρος κοινωνικός έλεγχος συνδέεται με την συμβατική και τη σύννομη συμπεριφορά. Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος «crime control»

⁴¹ Δασκαλάκης, Η λειτουργία της ποινής υπό το φως των δεδομένων της εγκληματολογίας», σελ. 79-155, Αθήνα 1973

αναφέρεται στις στρατηγικές, τους θεσμούς και τις κυρώσεις με τις οποίες επιδιώκεται η σύννομη συμπεριφορά. Τελευταία, η εγκληματολογία δέχεται την άποψη σύμφωνα με την οποία ο κοινωνικός έλεγχος προσδιορίζεται ως την κοινωνική αντίδραση σε μια συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται «αποκλίνουσα».⁴²

Ο εσωτερικός έλεγχος αποτελείται από ένα σύνολο παραγόντων που ωθούν και ενθαρρύνουν τους πολίτες να σέβονται τους κοινωνικούς κανόνες με ένα ισχυρό «ΕΓΩ», που έχει σαν περιεχόμενο την ικανότητα του ατόμου να ελέγχει και να επεξεργάζεται τις απογοητεύσεις του από τις ανεπιτυχείς φιλοδοξίες του και να αισθάνεται μια κοινωνική υπευθυνότητα. Οι παράγοντες αυτοί, λειτουργούν μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης, η οποία διαμορφώνεται κατά τη νεανική ηλικία, χωρίς όμως να σημαίνει ότι και τα υπόλοιπα στάδια της ζωής είναι άνευ σημασίας.

Η σύννομη συμπεριφορά επιτυγχάνεται με τις δύο μορφές του κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή τόσο του εξωτερικού όσο και του εσωτερικού. Όμως οι μορφές εσωτερικού ελέγχου είναι περισσότερο αποτελεσματικές, γιατί τα άτομα από μόνα τους ακολουθούν τις κοινωνικές νόρμες και απορρίπτουν την παραβατική συμπεριφορά. Κοινωνικός έλεγχος, τελικά είναι «το σύνολο των πολιτισμικών προτύπων, κοινωνικών συμβόλων και πρακτικών, μέσω των οποίων τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες λύνουν τα προβλήματά τους»⁴³.

⁴² Λαμπροπούλου Έφη, Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, σελ. 75, εκδ. Παπαζήση.

⁴³ Kaiser: «Kriminologie Ein Lehrbuch», σ. 205, 2^η έκδοση, Heidelberg 1988

5. Κοινωνικοποίηση

Όπως όλοι γνωρίζουμε οι βασικοί παράγοντες που συντελούν στην ολοκλήρωση της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης είναι η οικογένεια, το σχολείο, το φιλικό περιβάλλον, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Η κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία με την οποία το άτομο μαθαίνει τις αξίες, τους κανόνες και τους προσανατολισμούς της κοινωνίας που ζει⁴⁴. Η γενική κατάσταση της οικογένειας, τα χαρακτηριστικά της και οι σχέσεις που συνδέουν τα μέλη της αποτελούν βασικές προϋποθέσεις κοινωνικοποίησης του ατόμου. Η θέση της οικογένειας στην κοινωνία προσδίδει στο παιδί αντίστοιχους ρόλους και δυνατότητες. Επίσης, η διαμονή της οικογένειας γεωγραφικά επιδρά στη διαδικασία κοινωνικοποίησης.

Επειδή μεταξύ των χαρακτηριστικών της οικογενειακής δομής και στην αντικοινωνική - αποκλίνουσα συμπεριφορά υπάρχει μια ουσιώδης σχέση, σ' αυτό το σημείο της διπλωματικής εργασίας παρουσιάζει ενδιαφέρον να εξετάσουμε αν υπάρχουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην οικογένεια του ανήλικου παραβάτη που την διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες οικογένειες. Επίσης, αν υπάρχουν στην οικογένεια παθολογικές συμπεριφορές που προκαλούν ή συμβάλλουν στην νεανική παραβατικότητα. Τέλος, σημαντικό είναι να δούμε πως η ελληνική οικογένεια από παραδοσιακή ενταγμένη στον κοινωνικό χώρο της κοινότητας, έχει μετασχηματιστεί σε πυρηνική, που παλεύει να διατηρήσει τη συνοχή της, συχνά μετατρέποντας τους δεσμούς μεταξύ των μελών της σε δεσμά, μέσα σε ένα πλαίσιο συνεχών ανταλλαγών, όπου ρόλοι, αξίες, πεποιθήσεις, τίθενται συνεχώς υπό αμφισβήτηση. Έτσι, είναι αναμενόμενο να αυξάνεται η δυσλειτουργία μέσα στην οικογένεια και να

⁴⁴ βλ. Kaiser, ό.π., σελ. 205

εκδηλώνονται φαινόμενα αντικοινωνικής συμπεριφοράς με την **οικογένεια**. Βάσει ερευνών, υποστηρίχθηκε ότι παιδιά που μεγαλώνουν σε οικογένειες, με δομικές συγκρούσεις και εντάσεις, παιδιά που τους λείπει η οικογενειακή αγάπη και υποστήριξη, καταλήγουν πιο συχνά στην παραβατική συμπεριφορά και στο έγκλημα⁴⁵. Βλέπουμε λοιπόν τον δομικό ρόλο της οικογένειας από την αρχή. Η επίδραση του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και τις συμπεριφορικές αντιδράσεις των ανηλίκων είναι ιδιαίτερα σημαντική, καμιά φορά και καθοριστική.

Οι οικογένεια είναι ίσως ο πρωταρχικός φορέας κοινωνικοποίησης. Αν υποθέσουμε ότι η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου καθορίζεται από το οικογενειακό του περιβάλλον, όπως δέχονται οι ψυχολόγοι, τότε το ζητούμενο είναι να ορίσουμε τις πλευρές εκείνες του οικογενειακού περιβάλλοντος που είναι υπεύθυνες για την αποτυχημένη κοινωνικοποίηση. Παράγοντες που έχουν θεωρηθεί υπεύθυνοι είναι:

- Η συναισθηματική αστάθεια στη σχέση γονέα – παιδιού. Εδώ περιλαμβάνονται οι θεωρίες των «διαλυμένων οικογενειών» όπου η διάλυση αποδίδεται σε διαζύγιο ή χωρισμό ή σε θάνατο γονέα, και οι θεωρίες της μητρικής στέρησης.
- Οι ακατάλληλες μέθοδοι διαπαιδαγώγησης.
- Γενετικοί παράγοντες.
- Σεξουαλική κακοποίηση εντός των πλαισίων της οικογένειας.
- Εγκληματικότητα οικογένειας.
- Έλλειψη οικογένειας.
- Άθλιες οικονομικές συνθήκες.

⁴⁵ Ζαραφωνίτου, Εμπειρική Εγκληματολογία, σελ. 130 , 128

Μεγάλη σημασία για την κοινωνικοποίηση του ατόμου έχει η οικογενειακή δομή και κυρίως η «λειτουργική» και η «δομική» αποδιοργάνωση. «Δομική αποδιοργάνωση» αποτελεί η έλλειψη μέλους της οικογένειας λόγω θανάτου, διαζυγίου, χωριστής διαβίωσης και τέλος, όταν δεν υφίσταται νόμιμος γάμος των γονέων. Αντίθετα, «λειτουργική αποδιοργάνωση» προκαλεί η συναισθηματική διαταραχή της οικογένειας και συνήθως αυτή η μορφή αποδιοργάνωσης έχει περισσότερες αρνητικές επιπτώσεις και συνέπειες για το άτομο απ' ό,τι η δομική. Όμως, τόσο οι δομικές όσο και οι λειτουργικές αποδιοργανώσεις, οδηγούν σε διαλυμένες οικογένειες («broken homes»). Τραύματα από την απώλεια προσώπων, ανεπαρκής συναισθηματική υποστήριξη, ανεπιτυχής ταύτιση των παιδιών με πρόσωπα αναφοράς, επιθετικότητα, αδυναμία επικοινωνίας μεταξύ των μελών κτλ. είναι τα κύρια χαρακτηριστικά μιας διαλυμένης οικογένειας τα οποία προφανώς εμποδίζουν την ορθή κοινωνικοποίηση του ατόμου.

Δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο προφίλ της οικογένειας του ανήλικου παραβάτη. Υπάρχουν όμως κοινά χαρακτηριστικά που τα συναντάμε στις περισσότερες οικογένειες παραβατικών ανηλίκων. Από την βιβλιογραφική επισκόπηση διαφαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό εκείνων που παρουσιάζουν παραβατική συμπεριφορά αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν έντονα οικογενειακά προβλήματα.⁴⁶

Οι διαλυμένες ή διασπασμένες οικογένειες ασκούν σημαντική επίδραση στον ψυχισμό και στη συμπεριφορά του παιδιού. Η διάλυση της οικογένειας, μπορεί να οφείλεται στο θάνατο ενός από τους γονείς, στο διαζύγιο, στο χωρισμό, στην έλλειψη οικογενειακής συνοχής, καταστάσεις που δεν οδηγούν,

⁴⁶ Μπεζέ, Ανήλικοι παραβάτες, μελέτη 20 περιπτώσεων, 1985 / Ι. Φαρσεδάκη, Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων

βέβαια, αυτές καθ' αυτές στην παραβατικότητα, καλλιεργούν όμως τους αναγκαίους όρους. Ιδιαίτερα οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, οι ασθενείς σχέσεις γονέων και παιδιών, η ελλιπής γονική επίβλεψη που μια διάλυση είναι ενδεχόμενο να συνεπάγεται.

Ορισμένα γεγονότα, ασφαλώς τραυματίζουν άμεσα το παιδί. Δεν μπορεί για παράδειγμα να αναφερθεί άμεσα στο ζεύγος των γονέων του, τα έχει χαμένα, μειώνεται η εμπιστοσύνη στον εαυτό του και γίνεται ασταθές, έτσι διακυβεύεται η πνευματική και ψυχική του ανάπτυξη και εμφανίζονται διάφορες μορφές κοινωνικής δυσπροσαρμοστικότητας. Προβληματική είναι όμως και η διαβίωση του ανηλίκου σε δυστυχισμένες αλλά μη διαλυμένες οικογένειες.

Η έλλειψη στοργής, άλλωστε, που υπάρχει σε τέτοιες περιπτώσεις και που μπορεί να εμφανίζεται ως αδιαφορία ή εχθρότητα, ή οφείλεται σε απουσία των γονέων, μπορεί να οδηγήσει σε αποστερήσεις που είναι δυνατό να οδηγήσουν ένα ή και όλα τα παιδιά της οικογένειας στην παραβατικότητα.

Αλλά και η αγχωτική στοργή θέτει σε κίνδυνο την ψυχική ισορροπία του παιδιού. Η τεταμένη ατμόσφαιρα την οποία συντηρεί, το οδηγεί στην αστάθεια. Τέλος, η υπερπροστατευτική στοργή δημιουργεί παιδιά απαιτητικά που δεν μαθαίνουν να συμμορφώνονται στις διάφορες υποχρεώσεις της ζωής, ούτε να αντιστέκονται στους διάφορους πειρασμούς.

Αλλά και οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις δεν είναι άμοιρες συνεπειών όσον αφορά την συμπεριφορά των ανηλίκων. Οι διαμάχες αυτές που συνδέονται με μια αυξανόμενη αναποτελεσματικότητα της γονικής επίβλεψης και επιβολής πειθαρχίας, παρέχουν πρότυπα επιθετικότητας, αλλά και ασυνέπειας και βέβαια αποτελούν δείγμα της ανυπαρξίας αγάπης και στοργής

των μελών της οικογένειας, που αποτελούν όμως αναγκαία συστατικά για τη σωστή κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Ο παράγοντας των ενδοοικογενειακών συγκρούσεων επισημάνθηκε από την έρευνα των Glueck. Οι συζυγικές σχέσεις των γονέων ήταν αποτυχημένες ή κακές στο 63,2% των περιπτώσεων των ανηλίκων παραβατών. Στην ομάδα μη παραβατών, το ποσοστό αυτό ήταν 34,7%. Η έλλειψη οικογενειακής συνοχής ήταν συχνότερη στην ομάδα των παραβατών (84% και 38,3% αντίστοιχα)⁴⁷.

Επίσης, η παραμονή για κάποιο διάστημα σε ίδρυμα και ο αποχωρισμός από τη μητέρα ή το πρόσωπο αναφοράς αξιολογούνται ως ιδιαίτερα σημαντικά γεγονότα για την κοινωνικοποίηση του ατόμου. Συγκεκριμένα, ο θάνατος ενός ή και των 2 γονέων σε περίοδο ανηλικότητας του παιδιού, αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα οικογενειακής διάσπασης.

Η έρευνα των Glueck, στις ΗΠΑ έδειξε ότι η πρώτη οικογενειακή διάσπαση σε πρώιμη ανηλικότητα ως πέντε χρονών είναι συχνότερη στους ανήλικους παραβάτες παρά στους μη παραβάτες (56,3% σε σχέση με 46,7%).

Επίσης, όσον αφορά τον πρώιμο χωρισμό των παιδιών από τους γονείς τους, που είναι βασικός παράγοντας που συσχετίζει την οικογένεια με την εγκληματικότητα έχει διερευνηθεί και από έναν άλλο ερευνητή, τον Hirchi⁴⁸.

Ο Hirchi από ερωτηματολόγια αυτοομολογούμενης ενοχής, διαπίστωσε ότι το 37% των παιδιών των οποίων οι μητέρες δεν εργάζονταν είχαν διαπράξει μία ή δύο αξιόποινες πράξεις, ενώ το 44% των παιδιών των οποίων οι μητέρες ημιαπασχολούνταν επαγγελματικά είχαν διαπράξει τουλάχιστον μια αξιόποινη πράξη και το 50% των παιδιών των οποίων οι μητέρες είχαν πλήρη

⁴⁷ Glueck 1959, *The problem of Delinquency*, Boston 1959

⁴⁸ Hirchi 1989, "Causes of delinquency", Berkley 1969

επαγγελματική απασχόληση είχαν διαπράξει πολλές αξιόποινες πράξεις. Η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η παραβατικότητα των παιδιών των οποίων οι μητέρες εργάζονταν εκτός σπιτιού ήταν μεγαλύτερη.

Ο ρόλος του παράγοντα αυτού μπορεί να αξιολογηθεί μέσα από την χαλάρωση της επίβλεψης και πειθαρχίας του παιδιού που πρέπει να γίνει τόσο εκ μέρους του πατέρα όσο και της μητέρας. Αν συνδυαστεί και με ένα αποδιοργανωμένο λόγω ενδοοικογενειακών συγκρούσεων περιβάλλον, τότε η ψυχολογική δράση του στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του ανήλικου εκτιμάται ως αποφασιστική.

Οι παιδευτικές μειονεξίες της οικογένειας είναι πολύ συχνά στη βάση της παραβατικότητας των ανηλίκων. Ο ακανόνιστος ή σκληρός τρόπος επιβολής πειθαρχίας στα παιδιά, η χαλαρή ή αλλοπρόσαλλη τιμωρία δεν περιορίζει την εγκληματική συμπεριφορά. Οι ψυχαναλυτές δίνουν μεγάλη σημασία στις συναισθηματικές σχέσεις γονέων – παιδιών, η έλλειψη των οποίων θεωρείται ως παράγοντας εκδηλώσεων και κλίσης του παιδιού προς των εγκληματική συμπεριφορά.

Ακατάλληλες μέθοδοι διαπαιδαγώγησης που υιοθετούνται από τους γονείς, έχουν σαν αποτέλεσμα δυσκολία των παιδιών είτε στο να σχηματίσουν καθορισμένες απαντήσεις, είτε στη συμμόρφωσή τους σε λάθος κοινωνικούς κανόνες. Η συναισθηματική αδιαφορία και η εχθρότητα με την οποία αντιμετωπίζουν οι γονείς τα παιδιά τους, ήταν συχνότερη στην ομάδα των ανηλίκων παραβατών της έρευνας που διενήργησαν οι Glueck. Στην έρευνά τους οι Gluecks (1950)⁴⁹ κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι πατέρες των εγκληματιών χρησιμοποιούν αλλοπρόσαλες και υπεραυστηρές μεθόδους. Οι

⁴⁹ Bloch A. Herbert and Geis Gilbert: Man, Crime and Society, 1970, σελ. 351

περιπτώσεις αδιαφορίας ή εχθρότητας του πατέρα μετρήθηκαν 3 φορές μεγαλύτερες στους ανήλικους παραβάτες. Η διαφορά των δύο ομάδων ήταν μεγαλύτερη όταν επρόκειτο για τη συμπεριφορά της μητέρας (5 φορές συχνότερη στην ομάδα των παραβατών). Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η συναισθηματική αδιαφορία και η εχθρότητα των γονέων και κυρίως της μητέρας, ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ έντονα συναισθήματα αποστέρησης στο παιδί, ικανά να προξενήσουν συμπεριφορές εξέγερσης απέναντι σε κάθε μορφή εξουσίας.

Όπως έχουμε ξαναπεί όμως, ο τρόπος διαπαιδαγώγησης εξαρτάται από το χαρακτήρα, την παιδεία, την κοινωνική διαστρωμάτωση, τις επιρροές που δέχεται ο γονέας από το καθημερινό του περιβάλλον και από την προσωπική του ικανότητα αντιμετώπισης προβλημάτων του παιδιού του.

Συνήθως, στις σχέσεις γονιών και παιδιών της εργατικής τάξης, η επικοινωνία είναι φτωχή εξαιτίας της ανεπάρκειας του χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς στα παιδιά καθώς επίσης και του χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων.

Οι κοινωνικοοικονομικές μειονεξίες της οικογένειας, όπως για παράδειγμα η φτώχεια της οικογένειας, οι φτωχικές στεγαστικές συνθήκες, το χαμηλό status κ.λ.π. επηρεάζουν τη μετέπειτα πορεία του παιδιού, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα.

Έμμεσα, μέσω της επίδρασης που ασκούν στους γονείς στους οποίους αναπτύσσονται διαταραχές και εμφανίζονται δυσχέρειες που εμποδίζουν την καλή και σωστή άσκηση της γονικής μέριμνας.

Άμεσα, μέσω της επίδρασης που ασκούν στον ίδιο τον ανήλικο ο οποίος γνωρίζει από νωρίς τι θα πει στέρηση και σκληρός αγώνας για επιβίωση, ζει συνεχώς σε μια κατάσταση άγχους και αγωνίας για εξασφάλιση

των «προς το ζην», είναι συνεχώς προβληματισμένος, ενώ τις περισσότερες φορές διακατέχεται από ζήλια για εκείνους που ζουν καλύτερα και μίσος για την κοινωνία, λόγω της αδικημένης θέσης του.

6. Γονεϊκή εγκληματικότητα

Άμεση επίδραση στην εγχάραξη της παραβατικής πορείας των ανηλίκων φαίνεται να έχει η εγκληματική συμπεριφορά των γονέων. Παλαιότερες έρευνες έδειξαν ότι ένας ανήλικος είχε περισσότερες πιθανότητες να γίνει παραβάτης αν άλλα μέλη της οικογένειας του είχαν ήδη ένα ποινικό παρελθόν.

Ειδικότερα, η έρευνα του Ferguson στη Γλασκόβη, έδειξε ότι τα αγόρια με πατέρα ο οποίος είχε καταδικαστεί για ποινικό αδίκημα, είχαν τις διπλές πιθανότητες να εγκληματίσουν από τους υπόλοιπους, ενώ εκείνα των οποίων τα μεγαλύτερα αδέρφια είχαν διαπράξει κάποιο έγκλημα είχαν τις τριπλές πιθανότητες. Με αυτές τις έρευνες συμφωνούν και τα ερευνητικά δεδομένα του West στην Αγγλία. Στην περίπτωση μη εγκληματιών γονέων, τα 2/4 των ανηλίκων αγοριών παρέμεναν και αυτά εκτός εγκληματικής δραστηριότητας, στην αντίθετη περίπτωση, το ποσοστό αυτό αντιπροσώπευε το 1/2 περίπου⁵⁰.

Φαίνεται, λοιπόν, πως οι διεφθαρμένες οικογένειες παράγουν με μεγαλύτερη συχνότητα παραβατικά παιδιά. Η μίμηση των γονικών προτύπων, ιδιαίτερα της εγκληματικότητας των γονέων, είναι πολλές φορές υπεύθυνη για την παραβατικότητα των ανηλίκων, ως αποτέλεσμα και της εκμάθησης της επιθετικότητας μέσω άμεσων εμπειριών ή με την παρατήρηση προσώπων,

⁵⁰ West, "Who becomes delinquent", Heineman 1973

μέσα στα πλαίσια της οικογένειας. Ο σχετικός συσχετισμός παρατηρείται και στην περίπτωση αλκοολισμού, υποαπασχόλησης, πορνείας και βαριάς χαρακτηρολογικής ανωμαλίας των γονέων.

Τόσο η κακοποίηση όσο και η παραμέληση του παιδιού μπορεί να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχοσωματική του εξέλιξη ή και να καταλήγουν σε βαριά σωματική του βλάβη⁵¹. Άμεση σχέση υπάρχει επίσης ανάμεσα σε εμπειρίες σεξουαλικής ή εν γένει κακοποίησης και μάλιστα ενδοοικογενειακής, και στη μελλοντική εκδήλωση μορφών παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Οι έρευνες έχουν παρατηρήσει ότι η κακοποίηση των παιδιών αυξάνει την πιθανότητα να ξεκινήσουν μια πρώτη εγκληματική συμπεριφορά. Ορισμένοι ερευνητές συνδέουν το είδος της κακοποίησης με τη μορφή εγκληματικότητας στην οποία εμπλέκονται αργότερα τα παιδιά. Για παράδειγμα, άτομα τα οποία είχαν υποστεί σωματική κακοποίηση ως παιδιά, γίνονται επίσης βίαια ως ενήλικες, ενώ όσα κακοποιήθηκαν σεξουαλικά παρουσιάζουν περισσότερες πιθανότητες να γίνουν δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων. Είναι πολλές οι περιπτώσεις παιδιών που εξελίχτηκαν σε πόρνες, τοξικομανείς, αλκοολικούς ή και εγκληματίες επειδή στην τρυφερή τους ηλικία γνώρισαν την κακοποίηση και μάλιστα από την ίδια τους την οικογένεια.

Μια άλλη κατηγορία ανηλίκων που αναπτύσσει αντικοινωνική συμπεριφορά που επισύρει ποινή, είναι εκείνα που δεν έχουν γονείς ή που τους έχασαν πρόσφατα και που πλέον διαβιώνουν σε συνθήκες στέρησης οικογενειακού ελέγχου και της ασφάλειας που η οικογένεια τους παρείχε. Στην έρευνα της Ι. Μπεζέ⁵² (σε 20 παραβατικούς ανήλικους) σχετικά με το πόσο ευθύνεται η οικογένεια για την παραβατικότητα των ανηλίκων φαίνεται ότι στο

⁵¹ Σπινέλλη Τρωιάνα, Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων, σελ. 162

⁵² Μπεζέ, Ανήλικοι, σελ. 115

65% των περιπτώσεων υπήρχε πλήρης εγκατάλειψη – υλική, παιδαγωγική και συναισθηματική.

Σε ποσοστό 80% οι σχέσεις είτε ενδοοικογενειακές, είτε μεταξύ γονέων και τέκνων, είτε και οι δύο ήταν διαταραγμένες. Επίσης, στο 75% των περιπτώσεων, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας ήταν άθλια ή κακή. Το 48% των γονέων ήταν αναλφάβητοι ή αγράμματοι και στο 40% των οικογενειών υπήρχε κάποιο πρόβλημα ψυχικής υγείας ή δυσκοινωνικής συμπεριφοράς.

Ένας άλλος παράγοντας που οφείλει να μας προβληματίζει, είναι οι διάφορες συναναστροφές του ανηλίκου. Οι νέοι λόγω της ηλικίας τους, νιώθουν ανασφάλεια, η οποία εξουδετερώνεται με την ένταξη σε μια παρέα, γεγονός που τους δίνει την αίσθηση ότι ανήκουν κάπου. Οι νέοι δημιουργούν τις δικές τους (υπο)πολιτισμικές ομάδες που μπορεί να έχουν σχέση με τον αθλητισμό, ένα χόμπι κτλ. μπορεί όμως και να έχουν σχέση με την εμπλοκή τους σε παράνομες πράξεις, τη χρήση ναρκωτικών κτλ. Η νεανική παραβατικότητα, θεωρείται ότι ξεκινά ως ομαδική διαδικασία και ότι η νεανική παραβατική συμμορία⁵³ ανοίγει το δρόμο για την εγκληματικότητα.

Η συμπεριφορά των ανηλίκων, τέλος, επηρεάζεται σημαντικά και από την επίδραση που μπορεί να έχει σε αυτό το φυσικό περιβάλλον και η γεωγραφική περιοχή στην οποία ζούνε. Από έρευνες που έχουν γίνει⁵⁴, έχει παρατηρηθεί ότι οι νέοι που εμφανίζουν περισσότερο αντικοινωνική συμπεριφορά προέρχονται συνήθως από υποβαθμισμένες περιοχές, με χαμηλό βιοτικό επίπεδο, πολυκατοικημένες από άτομα χαμηλού κοινωνικού status.

⁵³ Φαρσεδάκης, σελ. 83

⁵⁴ Man, Crime, Society, σελ. 371 (Gilbert)

Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζει και η συνεχής μετακίνηση της οικογένειας του ανήλικου από τη μια περιοχή στην άλλη, γιατί πριν προλάβει να προσαρμοστεί σε μια κατάσταση και μάλιστα ύστερα από πολύ κόπο, βρίσκεται απότομα σε μια άλλη, που του επιφυλάσσει καινούργιες προκλήσεις και δυσκολίες. Η συνεχής μετανάστευση αυξάνει την ποικιλία παραδειγμάτων συμπεριφοράς, οδηγεί στην αποδιοργάνωση, εγκατάλειψη παραδοσιακών κανόνων και σε πολιτιστικές συγκρούσεις.

Είδαμε λοιπόν σε γενικές γραμμές ότι το μεγαλύτερο βαθμό επικινδυνότητας προς εγκληματική συμπεριφορά παρουσιάζουν οι ανήλικοι με προβληματική οικογένεια, με χαμηλό κοινωνικό status, με ελλιπή παιδεία και εκείνα που διαμένουν σε υποβαθμισμένες και πολυκατοικημένες περιοχές.

Σκόπιμο ίσως τώρα θα είναι να πούμε και λίγα λόγια για την ιστορική εξέλιξη της οικογένειας. Η οικογένεια αποτελούσε τον περασμένο αιώνα το βασικότερο και σημαντικότερο φορέα κοινωνικοποίησης του ατόμου. Ήταν ο κοινωνικός χώρος μέσω της οποίας τα άτομα διδάσκονταν για πρώτη φορά τους κοινωνικούς τους ρόλους. Οι αξίες, κοινωνικοί κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς που θα εσωτερίκευαν στα πρώτα χρόνια της ζωής τους, μέσω της στενής, καθημερινής και συναισθηματικά φορτισμένης διαπροσωπικής σχέσης με τους γονείς και ιδιαίτερα με τη μητέρα, θα σφράγιζαν όλη την μετέπειτα ψυχοκοινωνική τους εξέλιξη.

Η προσωπικότητα του ατόμου ουσιαστικά διαμορφώνεται στα πρώτα τρία με πέντε χρόνια της ζωής του, και τα μέλη της οικογένειας θα μπορούσε να πει κανείς ότι αποτελούσαν τους κύριους φορείς του «εξωτερικού κόσμου», της κοινωνίας στον κόσμο της παιδικής ηλικίας. Μέσα σ' αυτό την τύπο της

οικογένειας το άτομο ταυτιζόταν και έδινε όλη την πίστη του στην οικογένεια, την λεγόμενη εκτεταμένη οικογένεια.

Η θεαματική εξέλιξη του κόσμου ειδικά το 19^ο αιώνα εξασθένησε αυτό το ευρύτερο σύστημα συγγένειας που χαρακτήριζε την οικογένεια. Η καπιταλιστική κοινωνία δεν μπορούσε να συνδυάσει την οικογενειακή παραγωγή και το επεκταμένο σύστημα συγγένειας να λειτουργήσει σαν οικονομική μονάδα, πράγμα που οδήγησε στην ελεύθερη διακίνηση της εργασίας και των εμπορευμάτων και αυτό με τη σειρά του είχε σαν συνέπεια το σπάσιμο κάθε κοινωνικής σχέσης και θεσμού που στεκόταν εμπόδιο στη γεωγραφική και κοινωνική κινητικότητα του ατόμου.

Έτσι, το άτομο έπρεπε να είναι ελεύθερο να αλλάζει τόπο κατοικίας, επάγγελμα και κοινωνική θέση, να βλέπει τον εαυτό του σαν άτομο, γιατί έτσι πλέον λειτουργεί μέσα στην παραγωγή και στην κοινωνία και όχι σαν μέλος ενός επεκταμένου συστήματος συγγένειας. Αυτή η **ατομικότητα** είναι που χαρακτηρίζει σήμερα την οικογένεια. Αυτή ακριβώς η ιδεολογία απελευθέρωσε το άτομο από τις αυστηρές υποχρεώσεις του και τους περιορισμούς που του επέβαλλαν τα παλιά οικογενειακά σχήματα. Αυτό το καινούργιο κοινωνικό σύστημα έφερε τον άνθρωπο σε αντίθεση με την κοινωνία και χώρισε τις έννοιες «άτομο» και «κοινωνία» σε δύο κόσμους:

- Στον «εσωτερικό κόσμο» όπου το άτομο αναζητά ζεστασιά, επαφή, αλληλοϋποστήριξη και
- Στον «εξωτερικό κόσμο», το σκληρό κόσμο της εργασίας, όπου οι κοινωνικές σχέσεις είναι ανώνυμες και ανταγωνιστικές. Επιπλέον η σκληρότητα αυτού του κόσμου διείσδυσε και χρωμάτισε έντονα τις οικογενειακές σχέσεις με αποτέλεσμα τα άπειρα οικογενειακά

προβλήματα να χαρακτηρίζουν την οικογένεια και να καταγράφονται ως φαινόμενα σωματικής και ψυχικής κακοποίησης των μελών της.

Η προσπάθεια όμως της οικογένειας να βρει καταφύγιο από τον συγκεκριμένο κόσμο οδήγησε στην αρνητική φόρτιση των διαπροσωπικών σχέσεων, με αποτέλεσμα τα άτομα να βλέπουν την οικογένεια σαν «μια φυλακή από την οποία πρέπει να δραπτετεύσουν».⁵⁵

Τρεις είναι οι νέοι θεσμοί που αντικαθιστούν την έννοια «οικογένεια» και απογυμνώνουν βασικές λειτουργίες της:

Πρώτον, οι βρεφονηπιακοί σταθμοί,

Δεύτερον, η «βιομηχανία ανθρωπίνων σχέσεων» δηλαδή τα κέντρα συμβουλευτικής γονέων και συζύγων, τα διάφορα ψυχιατρικά ινστιτούτα και

Τρίτον, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ) που εισβάλλουν με τα μηνύματά τους στον ιδιωτικό χώρο της οικογενειακής ζωής.

Οι παραπάνω θεσμοί είναι απόρροια της καπιταλιστικής κοινωνίας που τους δημιούργησε, κατά πρώτο λόγο, για να υποτάσσουν το άτομο και την οικογένεια στα δικά της συμφέροντα. Σαν αποτέλεσμα αυτού, η οικογένεια χάνει έδαφος και ^{ως} φορέας κοινωνικοποίησης του παιδιού και ως φορέας σταθεροποίησης της προσωπικότητας των ενήλικων μελών της και ως χώρος προσωπικής αναζήτησης και ολοκλήρωσης.

Τα παιδιά περνούν τις περισσότερες ώρες της ημέρας τους έξω από τον οικογενειακό χώρο, σε παιδικούς σταθμούς, νηπιαγωγεία και ολοήμερα δημοτικά σχολεία που αντικαθιστούν την οικογένεια ως «πρωτογενή φορέα» κοινωνικοποίησης του παιδιού.

⁵⁵ Edmund Leach, The observer, 3-10-2002.

Ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά διαπλάθονται ή κοινωνικοποιούνται μέσα με αυτούς τους χώρους εννοεί την ανάπτυξη απρόσωπων, τυποποιημένων και συναισθηματικά επιφανειακών διαπροσωπικών σχέσεων του παιδιού με τους νέους φορείς που παίζουν ήδη βασικό ρόλο για την κοινωνικοποίησή του.

Η λειτουργία αυτών των φορέων κοινωνικοποίησης «αναγκάζει» τους σημερινούς γονείς να στρέφονται για βοήθεια στους νέους φορείς ζητώντας καθοδήγηση και συμβουλές. Σε αυτή τη διαδικασία τα ΜΜΕ παίζουν σημαντικό ρόλο «βομβαρδίζοντας» καθημερινά την οικογένεια με τα μηνύματά τους, προσφέροντας νέα πρότυπα συμπεριφοράς.

Οι γονείς καθίστανται αβέβαιοι ως προς το πώς να μεγαλώσουν τα παιδιά τους και στρέφονται σε βιβλία και περιοδικά ή τηλεοπτικά προγράμματα. Το τραγικό είναι ότι τα ΜΜΕ απευθύνονται σήμερα και στα παιδιά μέσα από τα κόμικς, την παιδική φιλολογία, τα παιδικά προγράμματα ραδιοφώνου και τηλεόρασης και χρησιμοποιούν την παιδική γλώσσα και να μεταδώσουν την δική τους άποψη ως προς το πώς πρέπει να είναι τα παιδιά.

Γιοιο εν τέλει είναι το περιεχόμενο της κοινωνικοποίησης που επιτελεί η σύγχρονη οικογένεια και οι νέοι φορείς που τείνουν να την αντικαταστήσουν ή να μοιραστούν μαζί της τον ρόλο του πρωτογενή φορέα κοινωνικοποίησης;

Το άτομο είναι υποταγμένο στο κοινωνικό του περιβάλλον και από μικρό παιδί διδάσκεται, τόσο από τους γονείς του όσο και από τους υπόλοιπους φορείς που το «κοινωνικοποιούν», ότι η προσωπική του αξία είναι άμεση συνάρτηση της κοινωνικής αναγνώρισης που λαμβάνει από τους

συνανθρώπους του. Οι γονείς στρέφονται στους ειδικούς για συμβουλές ως προς την διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους.⁵⁶

Το ίδιο μεταδίδουν και οι υπόλοιποι φορείς κοινωνικοποίησης παρουσιάζοντας ενιαία πρότυπα συμπεριφοράς και εικόνες της παιδικής ηλικίας και κάθε απόκλιση από αυτές κινδυνεύει να στιγματιστεί ως προβληματική και το παιδί ως απροσάρμοστο ή να επιφέρει κοινωνική περιθωριοποίηση. Γι' αυτό από την νηπιακή ηλικία των παιδιών οι γονείς φροντίζουν (βέβαια όσοι μπορούν και διαθέτουν τα ανάλογα μέσα) να μη συμβεί κάτι τέτοιο, οργανώνοντας την κοινωνική ζωή, τις δραστηριότητες, τα ενδιαφέροντα και τις παρέες τους, ώστε να μη «μείνουν πίσω» ή να μη «διαφέρουν» από τους συνομηλίκους τους.

Αποτέλεσμα όλων των άνω αναπτυχθέντων είναι ότι η ουσία της κοινωνικοποίησης των παιδιών δεν βρίσκεται υπό τον έλεγχο των γονιών αλλά σε όλους μαζί τους φορείς που έχουν αναλάβει αυτό τον ρόλο.....

Αν λάβουμε υπόψη εκείνες τις εγκληματολογικές θεωρίες που τονίζουν ότι η εγκληματικότητα είναι αποτέλεσμα ελλιπούς ή ανύπαρκτης κοινωνικής ενσωματώσεως ή κοινωνικοποίησης του ατόμου, που έχει προκληθεί είτε από δύσκολες οικογενειακές καταστάσεις είτε από παθολογίες της ευρύτερης κοινωνικής δομής που επηρεάζουν την οικογένεια, τότε εύκολα μπορούμε να διαπιστώσουμε τη συνέπεια όλων αυτών των ιστορικών αλλαγών που αναπτύχθηκαν προηγουμένως για τον ανήλικο.

7. Τύποι των παραβάσεων που διαπράττουν οι νέοι παραβάτες

⁵⁶ David Riesman, Το μοναχικό πλήθος, Εκδόσεις Νησίδες, 2001 (155.8973 RTE).

Στην προσπάθειά μας να περιγράψουμε τη φυσιογνωμία των ανηλίκων εκείνων που λόγω των συνθηκών της ζωής τους καταλήγουν σε εγκλεισμό, θα προσπαθήσουμε σ' αυτό το σημείο να εκθέσουμε τις πιο συχνά εμφανιζόμενες μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς των ανηλίκων.

Η ελληνική στατιστική της δικαιοσύνης μας δίνει σε διάφορες στήλες στοιχεία σχετικά με τα αδικήματα των παιδιών ηλικίας 7-12 ετών. Από τα στοιχεία αυτά, προκύπτει ότι τα αδικήματα που τελούνται από τα παιδιά της ηλικίας αυτής είναι πολύ περιορισμένα. Αρκεί να αναφέρουμε ότι, στην εξαετία 1974-79 τα παιδιά της ηλικίας αυτής τέλεσαν το 1974 το 0,2% , το 1975 το 0,3% , το 1976 το 0,3% , το 1977 το 0,3% , το 1978 το 0,3% και το 1979 το 0,2% του συνόλου των εγκλημάτων, που τελέστηκαν συνολικά απ' όλες τις ηλικίες. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι η εγκληματική παρεκτροπή των παιδιών είναι ασήμαντη και σταθερή χωρίς να αυξάνεται από χρόνο σε χρόνο.

Στην εξαετία 1974-1979, τα κυριότερα αδικήματα των παιδιών είναι για τα αγόρια τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, οι κλοπές κάθε μορφής ή η φθορά ξένης ιδιοκτησίας, οι παραβάσεις των ειδικών ποινικών νόμων και κυρίως του νόμου για τα αυτοκίνητα. Για τα κορίτσια δεν παρουσιάζεται σχεδόν καμιά εγκληματική παρεκτροπή.

Παρατηρούμαι επίσης μία αύξηση της παραβατικότητας με την πρόοδο της ηλικίας που οφείλεται στο ότι όσο περνούν τα χρόνια το παιδί βγαίνει πιο πολύ έξω από το σπίτι και επιδρά πάνω του το κοινωνικό περιβάλλον που μπορεί να είναι φθοροποιό, χωρίς να μπορούν εύκολα να το ελέγχουν οι γονείς, καταλαβαίνει τις έριδες και τους διαπληκτισμούς των γονιών του, που ασκούν ιδιαίτερη δυσμενή επίδραση σ' αυτό ή επιδρούν πάνω του οι

δυσάρεστες συνέπειες του χωρισμού τους. Έτσι γίνεται η επίταση των κακών τάσεων και των ψυχικών του ελαττωμάτων.

Η κλοπή τελείται συχνότερα από τα παιδιά, γιατί σ' αυτά η επιθυμία είναι πιο έντονη, κατευθύνονται περισσότερο από το ένστικτο, και γιατί δεν έχουν τα χρήματα να αποκτήσουν αυτά που θέλουν. Η κλοπή παραμένει ένα έγκλημα που προτιμούν οι νέοι, διαφέρει μόνο η τάση ως προς το τι κλέβουν και το πώς το κλέβουν. Η συμμετοχή των παιδιών στα επικίνδυνα εγκλήματα κυρίως εμπρησμούς οφείλεται κατά κύριο λόγο σε αμέλεια, ενώ οι σωματικές βλάβες, που είναι και αυτές ελάχιστες, οφείλονται κατά κύριο λόγο στις σωματικές δυνάμεις, την ανάπτυξη των οποίων παρακολουθεί με υπερηφάνεια το παιδί και γι' αυτό απαντά καμιά φορά με τη βία στην προσβολή.

Τα πέρασμα από την παιδική ηλικία στην εφηβεία συνοδεύεται και από μια απότομη αύξηση της παραβατικότητας. Η ηλικία αυτή 13-17 παρουσιάζει τα περισσότερα προβλήματα, γιατί ο έφηβος περνά δύο ψυχολογικές μεταβολές με αντίστοιχες αλλαγές σε κοινωνικές μεταμορφώσεις. Από τη μία μεριά περνά τη μεταβατική φάση από την παιδική στην εφηβική ηλικία και από την άλλη γίνεται μια προοδευτική προσέγγιση προς την ηλικία των ενηλίκων.

Από στοιχεία της στατιστικής της δικαιοσύνης ως προς τις διαπραττόμενες παραβάσεις από τους εφήβους τα έτη 1974-1979, βλέπουμε ότι τα κυριότερα αδικήματα των κοριτσιών της εφηβικής ηλικίας 13-17 ετών είναι οι σωματικές βλάβες, τα κατά της ιδιοκτησίας και όσες ήταν σχετικές με τα αυτοκίνητα.

Τα κυριότερα αδικήματα των αρρένων εφήβων είναι οι παραβάσεις κατά της ιδιοκτησίας κυρίως. Το αδίκημα της κλοπής στην ηλικία αυτή έχει τη μεγαλύτερη συχνότητα απ' όλες τις ηλικίες.

Με την έξοδο των εφήβων από το σπίτι αυξάνονται οι οικονομικές τους ανάγκες για αγορά π.χ. τσιγάρων, για συμμετοχή σε λέσχες παιχνιδιών, για νυχτερινή διασκέδαση, για ντύσιμο, μίσθωση ή αγορά μοτοσικλετών ή αυτοκινήτων και έτσι προσβάλλουν συχνότερα την ξένη ιδιοκτησία. Η πλειοψηφία άλλωστε των νέων που διαπράττουν αδικήματα κατά της περιουσίας δεν έχουν ενταχθεί ακόμα στην παραγωγική διαδικασία. Είτε πηγαίνουν στο σχολείο, είτε είναι μαθητευόμενοι σε δουλειές, είτε αναζητούν εργασία όντας άνεργοι. Στις πόλεις, ειδικά στις μέρες μας, είναι πολύ γνωστές οι κλοπές ειδών στα πολυκαταστήματα, η κλοπή χρήσης μεταφορικών μέσων κλπ.

Όσον αφορά τις σωματικές βλάβες, αυτές δεν φαίνεται να εμφανίζονται πολύ συχνά. Φαίνεται πως οι νέοι σήμερα αποφεύγουν τους διαπληκτισμούς και τους καυγάδες.

Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι χαρακτηριστικό της ηλικίας αυτής είναι το αδίκημα της αλητείας και της επαιτείας. Το αδίκημα αυτό οφείλεται στην εσωτερική ανησυχία που υπάρχει και στον πόθο των απολαύσεων. Ακόμη, μπορεί να αποδοθεί στην έλλειψη στοργής από μέρους της οικογένειας και την περιέργεια για την γνώση του έξω από το σπίτι κόσμου.

Συχνά είναι επίσης και τα αδικήματα των εμπρησμών και ιδιαίτερα ο εμπρησμός των δασών. Πολλοί δικαιολογούν την τάση αυτή για εμπρησμό από την ηδονή που προξενεί στους εφήβους η θέα της φωτιάς. Άλλοι συνέδεσαν αυτή την τάση με την γενετήσια ορμή.

Πρέπει πάντως να τονίσουμε ότι τα στατιστικά αυτά στοιχεία, δεν απεικονίζουν την πραγματικότητα γιατί όπως είναι γνωστό, υπάρχει ένας πολύ μεγάλος αριθμός παραβατικών συμπεριφορών που δεν είδαν ποτέ το φως της

δημοσιότητας για διάφορους λόγους, και έτσι ποτέ δεν αποτέλεσαν στοιχεία κάποιους στατιστικού πίνακα. Αναφερόμαστε φυσικά στο ζήτημα του σκοτεινού αριθμού της παραβατικότητας των ανηλίκων εξαιτίας του οποίου δεν μπορούμε να διαγνώσουμε τις πραγματικές διαστάσεις του προβλήματος.

Ανακεφαλαιώνοντας θα λέγαμε ότι η ηλικία στην οποία εκδηλώνεται περισσότερο αντικοινωνική συμπεριφορά των ανηλίκων είναι εκείνη της εφηβείας και κυρίως το 16^ο έτος για τα αγόρια και το 15^ο έτος για τα κορίτσια. Δεν είναι σπάνιο, κάποιες από τις πράξεις που διαπράττει ένας ανήλικος και που δεν έχουν ιδιαίτερη επικινδυνότητα, να γίνονται μόνο και μόνο σαν αντίδραση της στιγμής, χωρίς πρόθεση επανάληψης. Στις περιπτώσεις αυτές ίσως μία παρέμβαση της πολιτείας να έκανε περισσότερο κακό παρά καλό. Γι' αυτό θα πρέπει πριν οποιαδήποτε ενέργεια να σταθμίζονται τα υπέρ και τα κατά μίας τέτοιας παρέμβασης και να αποφασίζεται η καταστολή μόνο όταν αυτή κρίνεται απολύτως αναγκαία για το συμφέρον του ανηλίκου. Γιατί διαφορετικά ο έφηβος θα εισαχθεί σταδιακά σε μια δυσκοινωνική οδό, με κύριο χαρακτηριστικό την οριστική πλέον ρήξη με τον κοινωνικό κανόνα.

8. Σύγχρονες τάσεις αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων

Όπως έχει αναφερθεί και πιο πάνω, η τέλεση ελαφρών παραβάσεων κατά την περίοδο της ανηλικότητας, μπορεί κάποιες φορές να αποτελεί ένα κανονικό ή «σύνηθες» φαινόμενο σε όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Η ελαφράς μορφή παραβατικότητας κατά τη νεαρή ηλικία, συνήθως δεν επαναλαμβάνεται (επεισοδιακός χαρακτήρας της εγκληματικότητας των ανηλίκων). Οι παραβάσεις αυτές είναι κυρίως συνυφασμένες με την

προσωπική τους ανάπτυξη και συχνά απορρέουν από καταστάσεις σύγκρουσης που προκαλεί η ευαίσθητη ηλικία τους.

Γ' αυτό και η σύγκρουση με τον ποινικό νόμο πολλές φορές, δεν θα πρέπει να επιφέρει καμία άλλη συνέπεια πέρα από την εξιχνίαση της πράξης και την επαφή του ανηλίκου με την αστυνομία και τους επιμελητές ανηλίκων. Και αυτό γιατί η ενεργοποίηση του κρατικού μηχανισμού καταστολής έχει σα σκοπό να διευκρινίσει στους ανήλικους ότι οι κανόνες του ποινικού δικαίου που ρυθμίζουν την κοινωνική συμπεριφορά είναι δεσμευτική και άρα ότι δεν μπορούν να τους παραβιάζουν χωρίς συνέπειες.

Δεν πρέπει όμως να έχει σα σκοπό την τιμωρία του δράστη μέσω της οποιαδήποτε μορφής περιορισμού και χειρότερα ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΥ γιατί τις περισσότερες φορές το γεγονός ότι παρέβη το νόμο δε σημαίνει και την αρχή μιας εγκληματικής σταδιοδρομίας.

Πρέπει να εφαρμόζεται η αρχή της επικουρικότητας, σύμφωνα με την οποία η πολιτεία θα πρέπει να αντιδρά με τη μικρότερη δυνατή παρέμβαση ώστε να αποφεύγεται ο στιγματισμός των ανηλίκων. Είναι γνωστό το εγκληματολογικό πόρισμα που λέει ότι η σύννομη συμπεριφορά του δράστη εμφανίζεται πιθανότερη μετά την άτυπη περάτωση της δίκης, παρά μετά από μία τυπική καταδίκη.

Ήδη η ιδεολογία της ιδρυματικής μεταχείρισης του παραβάτη με την ελπίδα για αναμόρφωση της προσωπικότητας του έχει υποχωρήσει^{58α}. Οι εμπειρικές, άλλωστε, έρευνες έχουν δείξει ότι η μέθοδος του εγκλεισμού δεν έχει τα ποθούμενα αποτελέσματα. Οι αρνητικές επιδράσεις του εγκλεισμού αύξησαν το ποσοστό νοτροπής .

^{58α} Χαΐδου Ανθοζωή. Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1990, σελ. 39.

Η νέα τάση στον τομέα της μεταχείρισης των παραβατικών ανηλίκων αναφέρεται σε μέτρα διαπαιδαγώγησης άτυπα και μη σιγματιστικά με την ευρύτερη δυνατή αποφυγή της στέρησης της ελευθερίας.

Σύμφωνα με το Πρότυπο Στοιχειωδών Κανόνων για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Νεαρά Άτομα (ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΟΥ ΠΕΚΙΝΟΥ – ΟΗΕ 1985)^{59β}, η αντίδραση της Πολιτείας πρέπει να είναι ανάλογη όχι μόνο με τη βαρύτητα και τις περιστάσεις του εγκλήματος αλλά και με τις συνθήκες και ανάγκες του ανήλικου. Περιορισμοί της ελευθερίας επιβάλλονται μόνο μετά από προσεκτική εξέταση και πρέπει να περιορίζονται στο ελάχιστο δυνατό.

Η ευημερία του ανήλικου πρέπει να αποτελεί τον κατευθυντήριο παράγοντα για την εξέταση της υιοθέτησής του (άρθρο 17). Στο πρώτο μέρος των κανόνων, τονίζεται η ανάγκη να λαμβάνονται θετικά μέτρα για τους ανήλικους. Να κινητοποιούνται δηλ. η οικογένεια, το σχολείο, η κοινότητα και διάφορες εθελοντικές ή μη οργανώσεις για να προάγεται η προσωπική ευημερία των νέων και να αποφεύγεται η ανάγκη παρέμβασης των δικαστικών οργάνων.

Σαν μέτρα διευθέτησης της κατάστασης ώστε να αποφεύγεται η ιδρυματοποίηση αναφέρονται (άρθρο 18):

- 1) Η μέριμνα, καθοδήγηση και επιτήρηση του ανήλικου
- 2) Η δοκιμασία (probation)
- 3) Η παροχή κοινωφελούς εργασίας (community service)
- 4) Χρηματικές ποινές, ικανοποίηση του θύματος

^{59β} Βλ. Α. Πιτσελά, Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής, Δίκαιο Ανηλίκων, 1995.

- 5) Εντατική παιδαγωγική παρέμβαση
- 6) Συμμετοχή σε ομάδες συμβουλευτικής αγωγής
- 7) Τοποθέτηση σε ανάλογες οικογένειες ή άλλο παιδαγωγικό περιβάλλον.

Επίσης, επιβάλλεται η ελάχιστη δυνατή χρήση της ιδρυματοποίησης (άρθρο 19), καθώς η προοδευτική εγκληματολογία συμφωνεί με τη χρήση της εξωιδρυματικής μεταχείρισης. Ποσοτικά η ιδρυματοποίηση πρέπει να αποτελεί το έσχατο καταφύγιο, ενώ χρονικά να χρησιμοποιείται για την ελάχιστη χρονικά περίοδο.

Επιπλέον, πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στα ανοιχτά ιδρύματα έναντι των κλειστών. Δηλαδή κάθε κατάσταση πρέπει να έχει μάλλον παιδαγωγικό χαρακτήρα παρά χαρακτήρα φυλακής.

Σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Αρχές για την Πρόληψη της Νεανικής Παραβατικότητας (ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΑΡΧΕΣ του ΡΙΑΝΤ – ΟΗΕ 1990), η πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων είναι ένα ουσιώδες μέρος της πρόληψης της εγκληματικότητας της κοινωνίας. Τα νεαρά άτομα θα πρέπει να έχουν ένα δυναμικό και έντιμο ρόλο στην κοινωνία και δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα κοινωνικοποίησης ή ελέγχου. Πρέπει επίσης να προσέξουμε το χαρακτηρισμό ενός ανήλικου ως αποκλίνοντος (deviant) γιατί αυτό συχνά συμβάλλει στην ανάπτυξη ενός σταθερού τύπου ανεπιθύμητης συμπεριφοράς νεαρών ατόμων.

Επίσης, η Απόφαση των Υπουργών του συμβουλίου της Ευρώπης **78(62)**, για την παραβατικότητα των ανηλίκων και τις κοινωνικές αλλαγές, προτείνει την ανάπτυξη εναλλακτικών μεθόδων, μεταχείρισης και όχι εγκλεισμό. Η ημιελεύθερη διαβίωση είναι πιο αποτελεσματική από τον εγκλεισμό.

Παράλληλα με την αποϊδρυματοποίηση, οι νέες τάσεις θεωρούν αναγκαία και την αποδικαστηριοποίηση ή εκτροπή από το δικαστήριο ανηλίκων, η οποία περιλαμβάνει κάθε παρέκκλιση από μια κανονική σειρά πράξεων στο πεδίο της διαδικασίας πριν να εκδοθεί η απόφαση. Με αυτή άλλωστε την πρακτική αποφεύγεται ο στιγματισμός των ανηλίκων.

Όσον αφορά την πρόληψη, οι νέες τάσεις υπαγορεύουν νέα μοντέλα και επίπεδα. Έτσι διακρίνονται 3 επίπεδα στην προληπτική στρατηγική⁵⁷.

Στο **πρώτο**, η πρόληψη ενεργοποιείται μέσα στα κοινωνικά πλαίσια, και στα πλαίσια των καταστάσεων ώστε να αποφευχθεί αυτά να ευνοήσουν την εγκληματικότητα και να δημιουργηθούν συνθήκες που ευνοούν τη σύννομη συμπεριφορά.

Στο **δεύτερο**, η δράση έχει ως σκοπό την αποφυγή με τρόπο ευθύ και άμεσο της πραγματοποίησης παραβάσεων του νόμου ή μη πολιτισμένων μορφών συμπεριφοράς.

Στο **τρίτο**, η πρόληψη κατευθύνεται προς την αποφυγή της υποτροπής. Η νέα πρόληψη, κατευθύνεται προς τη μείωση της συχνότητας των συγκεκριμένων συμπεριφορών που καταδικάζονται από το νόμο, αλλά επίσης και προς τη μείωση των μη πολιτισμένων συμπεριφορών οι οποίες δεν αντιπροσωπεύουν πάντα ένα έγκλημα, προσφεύγοντας σε λύσεις διαφορετικές από την ποινική κύρωση.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, βλέπουμε ότι η αποϊδρυματοποίηση και η αποδικαστοποίηση είναι γνωρίσματα των νέων τάσεων στην περιοχή του δικαίου των ανηλίκων, και δημιουργήθηκαν κάτω από τις επιδράσεις της «νέας» ή «κριτικής» εγκληματολογίας, του κινήματος για τα δικαιώματα του

⁵⁷ βλ. Alessandro Baratta, «Οι νέοι ορίζοντες της πρόληψης», περ. Υπεράσπιση 3/1995, σελ. 645

παιδιού, των ερευνητικών αποτελεσμάτων μελετητών και ορισμένων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συγκυριών.

Από τους **Κανόνες του Πεκίνου και του Ριάντ** φαίνεται καθαρά ότι δίνεται προβάδισμα στην πρόληψη, και ότι όσον αφορά την καταστολή, ακολουθείται η τάση του κατά το δυνατόν περιορισμού των μέτρων που συνεπάγονται τον εγκλεισμό του ανηλίκου. Κατευθυντήριο παράγοντα πρέπει να αποτελεί η ευημερία του ανηλίκου με τη λήψη θετικών μέτρων.

Διότι, οι έφηβοι λόγω των πολύπλοκων και ιδιαίτερων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, χρειάζονται ειδική μεταχείριση, ειδικά διαμορφωμένα προγράμματα πλαισιωμένα με ανθρώπους καταρτισμένους που έχουν πραγματική διάθεση να ασχοληθούν με αυτή την ομάδα πληθυσμού. Διότι το δίλημμα είναι απλό, ή θα κτίσουμε αναμορφωτήρια και φυλακές ή θα πρέπει να δοθούν χρήματα ώστε να γίνει σωστή πρόληψη και παρέμβαση.

9. Συμπεράσματα

Η απόφαση για την ενασχόληση με το συγκεκριμένο θέμα καθρεφτίζει ουσιαστικά μια αγωνία για τις συνέπειες των ευρύτερων κοινωνικών προβλημάτων πάνω στα παιδιά και συνδέεται κατά πολύ με τις σύγχρονες συζητήσεις σχετικά με τη θέση που τους αποδίδεται μέσα σε μια κοινωνία και έναν κόσμο που αλλάζει συνεχώς. Αυτή η αναγνώριση των παιδικών έχει καταλήξει τα τελευταία χρόνια σε μια σειρά συμβάσεων και προτάσεων που

διέπονται από το σεβασμό στο παιδί ως ένα ολοκληρωμένο ον. Υπό αυτό το πρίσμα, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989), είναι ενδεχομένως το πλέον παγκόσμιο παράδειγμα, διακηρύσσοντας στον πρόλογο της ότι «το παιδί για την αρμονική ανάπτυξή της προσωπικότητάς του, πρέπει να μεγαλώσει σε ένα οικογενειακό περιβάλλον, σε μια ατμόσφαιρα ευτυχίας, αγάπης και κατανόησης».

Ωστόσο όμως, αυτή η εξιδανικευμένη εικόνα πολύ λίγο ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η καταστολή και η διαπόμπευση των παιδιών, που ουσιαστικά είναι τα θύματα της όλης κατάστασης, καταλήγουν σε προφανή αρνητικά συμπεράσματα σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες. Σε μια έρευνα του τομέα ποινικών επιστημών της Νομικής Σχολής της Αθήνας (στο Ζέρβας, 2000)⁵⁸, σε ανήλικους κρατούμενους 7 χρόνια μετά τον πρώτο εγκλεισμό τους, προκύπτει ότι οι νεαροί που μπήκαν κάποτε στη φυλακή δεν καταφέρνουν σχεδόν ποτέ να ξεπεράσουν το φοβερό σύνδρομο της.

Ο Καθηγητής Α. Μαγγανάς (στο Βενιζέλος, 2001)⁵⁹ σχολιάζοντας την αύξηση του αριθμού των ανήλικων εγκλειστών τονίζει ότι αποτελεί δείκτη για την αποτυχία στον τομέα των εναλλακτικών κοινωνικών μέτρων της αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας. Η μεγάλη πλειοψηφία των σημερινών εγκλειστών είναι ιδρυματοποιημένα άτομα, παραιτημένα από κάθε προσπάθεια επανένταξης.

Είναι φαύλος ο κύκλος της παρανομίας και της φυλακής, είναι μάλλον ένα φυσιολογικό νομοτελειακό θα μπορούσε κάποιος να πει, φαινόμενο. Σύμφωνα πάλι με τα αποτελέσματα της ίδιας έρευνας, ένα από τα κυριότερα προβλήματα μετά την αποφυλάκισή τους είναι η επαγγελματική

⁵⁸ Ζέρβας, Χ., (2000): «Στη φυλακή νιώσαμε καλά!» Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 11 Ιουνίου

⁵⁹ Βενιζέλος, Β. (2001): «Όταν γεμίζουν τα αναμορφωτήρια», Η Αυγή 14 Φεβρουαρίου

αποκατάσταση, η σχέση με τα ναρκωτικά και φυσικά η «ετικετοποίηση» και ο στιγματισμός. Συνεχίζοντας ο Μαγγανάς στο (Βενιζέλος, 2001) σημειώνει ότι το υψηλό επίπεδο εγκλεισμών δεν αποτελεί αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο, αλλά συνδέεται με τη γενικότερη απορρύθμιση του κοινωνικού κράτους.

Ένα άλλο σημαντικό σημείο το οποίο επισημαίνει ο Α. Μαγγανάς στο παραπάνω δημοσίευμα (Βενιζέλος, 2001) είναι ότι τα ΜΜΕ παρέχουν μεγάλη θεατότητα⁶⁰ σε ορισμένες περιπτώσεις σοβαρών ή βίαιων εγκλημάτων που διαπράττονται από νέους. Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται στον κόσμο η εντύπωση ότι το ποσοστό της βαριάς εγκληματικότητας των νέων είναι μεγαλύτερο από το πραγματικό όπως επίσης και η εντύπωση πως ο καλύτερος τρόπος για να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο είναι η επιβολή αυστηρών ποινών.

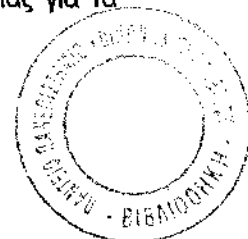
Τελικά, το πρόβλημα είναι κοινωνικό και πολιτικό και όχι νομικό. Διότι καθώς έγινε εμφανές υπάρχει μια πληθώρα διατάξεων και συμβάσεων, που αφορούν στην προστασία και την κάλυψη αναγκών των ανηλίκων. Οι ανήλικοι που ως παιδιά είναι εξαρτώμενα μέλη εφάπτονται τις τύχες τους με τις τύχες των ανθρώπων που πλαισιώνουν τις οικογένειές τους, καθώς επίσης είναι μια από τις πλέον ευπαθείς ομάδες, παίζουν ξανά το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου και γίνονται βωρά στον δημόσιο-κοινωνικό ρατσισμό.

Έτσι οι απαντήσεις και η ικανοποίηση των αναγκών και των δικαιωμάτων των παιδιών, και ιδιαίτερα της ομάδας που εξετάσαμε στην εργασία αυτή, είναι ταυτόχρονα θεσμικές και κοινοτικές. Προς αυτή την κατεύθυνση μπορούν να προταθούν τα εξής:

⁶⁰ βλ. Συμπόσιο (1990), Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων

- 1) Η ομαλή λειτουργία του Εθνικού Παρατηρητηρίου^{60α} για τα δικαιώματα του παιδιού είναι απαραίτητη για το συντονισμό των φορέων κατά την εφαρμογή της Σύμβασης τόσο σε επίπεδο Υπουργείων, όσο και σε επίπεδο τοπικών και κεντρικών υπηρεσιών, τη συλλογή και επεξεργασία στατιστικών στοιχείων και πληροφοριών, την προώθηση της επιστημονικής έρευνας για την ανάδειξη κοινωνικών και άλλων θεμάτων που αφορούν την παιδική ηλικία.
- 2) Απαιτείται στενότερη συνεργασία και ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ κυβερνητικών και μη φορέων που σχετίζονται με την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού και την πρόληψη και καταστολή της ανήλικης εγκληματικότητας. Πρέπει να γίνει κοινή συνείδηση όλων ότι μεμονωμένες προσπάθειες, όσο ευεργετικές και χρήσιμες κι αν είναι, δεν αρκούν για την επίτευξη του μεγάλου στόχου, που είναι η αποτελεσματική και πλήρης προστασία των δικαιωμάτων που πρέπει να απολαμβάνει κάθε παιδί, πολύ περισσότερο, δε, η ευαίσθητη και προβληματική κατηγορία των ανήλικων παραβατών.
- 3) Οι γενικές αρχές της Σύμβασης Δικαιωμάτων του Παιδιού παίζουν σημαντικό ρόλο στην ασφαλή προαγωγή των δικαιωμάτων των παιδιών. Ως εκ τούτου, πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη κατά την εκπόνηση μακρόπνων ή βραχυπρόθεσμων προγραμμάτων αντεγκληματικής και άλλης πολιτικής.

^{60α} Πρόσφατα εγκαθιδρύθηκε το Εθνικό Παρατηρητήριο στη Γραμματεία Νέας Γενιάς για τα δικαιώματα του παιδιού, με σκοπό την παρακολούθηση και εφαρμογή της Σ.Δ.Π.

- 4) Είναι γεγονός ότι μέχρι σήμερα γνώστες της σύμβασης είναι κυρίως οι επαγγελματίες που στελεχώνουν φορείς δραστηριοποιούμενους σε σχέση με την πρόληψη και καταστολή της ανήλικης εγκληματικότητας. Πρέπει να ενταθεί η προσπάθεια η Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού να γίνει ευρέως γνωστή στο γενικό πληθυσμό, γιατί μόνο τότε θα διεκδικήσει το παιδί ευχερέστερα τα δικαιώματά του και θα δραστηριοποιηθούν περισσότεροι στην εξασφάλισή τους.

Είναι αναγκαίο και απαραίτητο να ενταχθεί στα προγράμματα σπουδών και επιμόρφωσης των διαδίκων μερών της δίκης αλλά και όλων των παραγόντων του συστήματος απονομής δικαιοσύνης (δικηγόροι, δικαστές, εισαγγελείς, επιμελητές ανηλίκων, αστυνομικοί κτλ) η Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού.

- 5) Υπάρχει ανάγκη μεταρρύθμισης του ισχύοντος συστήματος επιβολής μέτρων και ποινών σε ανήλικους παραβάτες, με ιδιαίτερη έμφαση στον εμπλουτισμό των εξωϊδρυματικών αναμορφωτικών μέτρων με άλλα αποτελεσματικότερα μέτρα, των οποίων η αποδοτικότητα έχει ήδη διαπιστωθεί σε άλλα κράτη (λ.χ. αγγλικό σύστημα). Συγκεκριμένα, και ενδεικτικά, θα μπορούσαν να ενταχθούν επιτυχώς στο ελληνικό νομικό πλαίσιο:

- η επιβολή χρηματικής ποινής
- η αναστολή της ποινής υπό δοκιμασία
- η παροχή κοινωνικής εργασίας
- η επανόρθωση προς το θύμα
- η ηλεκτρονική επιτήρηση (tagging)

Τα ήδη υπάρχοντα μέτρα εγκλεισμού σε ίδρυμα αγωγής και θεραπευτική κοινότητα ή μονάδα χρειάζονται απαραίτητως αναμόρφωση ουσιαστική, ούτως ώστε να συμβάλλουν στη διαπαιδαγώγηση και γρήγορη επανένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο. Πρέπει να γίνει συνείδηση ότι η στέρηση της ελευθερίας αποτελεί το έσχατο μέτρο σωφρονισμού του ανήλικου παραβάτη και σε αναλογία προς τη σοβαρότητα του αδικήματος.

Προς βελτίωση του πλαισίου ποινών, προτείνεται η μείωση του ανώτατου ορίου της ποινής του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα ανηλίκων και η οριστικοποίηση του χρόνου έκτισής της.

- 6) Είναι πλέον ώριμα τα πράγματα για την εισαγωγή και στο ελληνικό σύστημα *διαδικασιών εκτροπής* (ή αλλιώς εναλλακτικών διαδικασιών) από το κυρίαρχο σήμερα – με ελάχιστες αποκλίσεις – σύστημα απονομής δικαιοσύνης μέσω των δικαστηρίων ανηλίκων. Η παράκαμψη αυτή και η ανάθεση αρμοδιοτήτων παύσης της ποινικής δίωξης και επιβολής αναμορφωτικών μέτρων σε αστυνομικά όργανα ή (καλύτερα) σε Εισαγγελέα Ανηλίκων θα συντελέσει στην αποφυγή στιγματισμού των ανηλίκων, την ‘ελάφρυνση’ του δικαστηριακού συστήματος και την επιτάχυνση των διαδικασιών. Οι κατηγορίες, δε, των ανηλίκων δραστών στις οποίες θα επιτρέπεται (ή επιβάλλεται) η εν λόγω εκτροπή, είναι κυρίως παιδιά **α)** μικρής ηλικίας (7-12 ετών), **β)** που παρουσιάζουν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά και **γ)** τελούν αδικήματα μικρής σημασίας (πταίσματα και ορισμένα πλημμελήματα).
- 7) Χρειάζεται να επιδιωχθεί ο πλήρης σεβασμός των εμπειροχόμενων στη Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού δικονομικών εγγυήσεων (α. 40§2), ειδικότερα των διαδικασιών σύλληψης και κράτησης, των προϋποθέσεων

προσωρινής κράτησης, της παράστασης διερμηνέα όπου απαιτείται. Αναγκαία είναι, επίσης, η νομοθετική καθιέρωση δικαιώματος έφεσης κατά κάθε απόφασης ποινικού δικαστηρίου ανηλίκων, που μέχρι σήμερα είναι περιορισμένη, καθώς ο αυτεπάγγελτος διορισμός δικηγόρου ή συμβούλου.

- 8) Η αναδιοργάνωση όλων των φορέων που εμπλέκονται στην πρόληψη και καταστολή δράσης ανηλίκων παραβατών είναι επιτακτική σε όλους τους τομείς: σε κάλυψη κενών θέσεων, διαχωρισμό αρμοδιοτήτων και σε υλική ενίσχυση με εξεύρεση οικονομικών πόρων, παροχή σύγχρονου εξοπλισμού.
- 9) Ας μην παραβλεφθεί η ανάγκη που υπάρχει για ενίσχυση του τομέα της συμπαράστασης και επανένταξης των ανηλίκων κρατουμένων στο κοινωνικό σύνολο, με ενίσχυση των σχετικών προγραμμάτων εντός και εκτός των σωφρονιστικών καταστημάτων.
- 10) Σε επίπεδο, τέλος, γενικής πρόληψης, αναφέρουμε την ενίσχυση της εκπαίδευσης, την πρόληψη της βίας στην οικογένεια και το σχολείο, καταπολέμηση της ανεργίας με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη λήψη ειδικών μέτρων για την αφομοίωση των μειονοτικών – περιθωριακών ομάδων παιδιών – πολιτών (λ.χ. αθίγγανοι, πρόσφυγες αλβανικής υπηκοότητας).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι γνωστό ότι το Ποινικό Δίκαιο ανηλίκων της Ελλάδας διατηρεί τη βασική του δομή από την περίοδο 1950 έως 1970, οπότε και ψηφίστηκαν οι Ποινικοί Κώδικες και τα Βασικά Νομοθετήματα. Για τον λόγο αυτό, το σύστημα δικαιοσύνης χρήζει αναμόρφωσης, όπως έχουμε προαναφέρει. Οι σχετικές με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης σε ανήλικους παραβάτες διατάξεις της Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού καθώς και όλα τα υπόλοιπα διεθνή δεσμευτικά ή μη νομικά κείμενα, παρέχουν τα απαραίτητα εφόδια για μια επιτυχημένη, ρεαλιστική, σύμφωνα με τις διεθνείς εξελίξεις σύγχρονη προσέγγιση των δικαιωμάτων των ανηλίκων παραβατών που εμπλέκονται στο Ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Οι λιγοστές τροποποιήσεις που έχουν γίνει μετά από μια 50ετία είναι η εισαγωγή του θεσμού των ειδικών Δικαστηρίων ανηλίκων, ο θεσμός των επιμελητών ανηλίκων, ο θεσμός των Ιδρυμάτων αγωγής (έτσι μετονομάστηκαν τα αναμορφωτικά καταστήματα) και οι εταιρείες προστασίας ανηλίκων. Η αποσπασματική αυτή αντιμετώπιση του θέματος μπορεί μεν να αποτελεί την απαρχή ενός μακροχρόνιου σχεδιασμού, η επιλογή της ευκαιριακής όμως κάλυψης ορισμένων αδυναμιών του συστήματος εντείνει περισσότερο παρά επιλύει τα υφιστάμενα προβλήματα.

Η Ελληνική Κυβέρνηση παρουσίασε μια νωχελικότητα στις αντιδράσεις της, μετά, και από την επικύρωση της Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού από το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Στην ουσία δεν εφαρμόζονται διαδικασίες «εκτροπής» στο Ελληνικό σύστημα, ούτε και λαμβάνονται μέτρα που διευκολύνουν τη σωματική και ψυχική ανάρρωση των ανηλίκων κρατουμένων και επανένταξή τους στην Ελληνική κοινωνία.

Οι πτυχές του συστήματος απονομής δικαιοσύνης σε ανήλικους παραβάτες που προσπάθησε η Ελληνική Κυβέρνηση να βελτιώσει περιγράφονται ως εξής : με τη ψήφιση νέου σωφρονιστικού κώδικα (νόμος 2776/1999) με ειδικές προβλέψεις για ανήλικους κρατούμενους, νέο σωφρονιστικό κατάστημα στον Αυλώνα, νέα προγράμματα εκπαίδευσης και εργασίας εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων, ανάπτυξη του ενδιαφέροντος των παιδιών για συμμετοχή στα κοινά (Βλέπε Βουλή των Εφήβων). Επιτακτική όμως είναι και η ανάγκη για βελτίωση και ανανέωση του αποδυναμωμένου σε έμπυχο δυναμικό και μέσα συστήματος, ώστε να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες απαιτήσεις του μέλλοντος.

Στατιστικά στοιχεία πάντως των τελευταίων ετών μας δείχνουν ότι η εγκληματικότητα των ανηλίκων στην Ελλάδα είναι αρκετά περιορισμένη σε σύγκριση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, τόσο αναφορικά με τον αριθμό των ανηλίκων που παρουσιάζουν εγκληματική δράση, όσο και σε σχέση με το σύνολο της δήλης εγκληματικότητας αλλά και το είδος αυτής⁶¹

Εν κατακλείδι ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου ξεκινά με το σεβασμό στα δικαιώματα του παιδιού , με τον τρόπο που η κοινωνία μεταχειρίζεται τα παιδιά της.

Μια κοινωνία που διαφυλάττει και προωθεί τα δικαιώματα των παιδιών, θα προστατεύει την ελευθερία και την αξιοπρέπεια των πολιτών της.

⁶¹ Βλέπε Πιτσελά Αγγελική, (2000), «Η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού...» σελ. 154-8/ «Άρσις & Ναστο» (1995), Νεανική Παραβατικότητα και Επαγγελματική ένταξη – Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία, με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Αθήνα/ Κουράκης Ν. (1999), Έφηβοι, παραβάτες και κοινωνία.....,όπως παραπάνω σελ. 115-123, 135-143, 151-159.

Επίσης θα δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες ώστε οι νέοι με τον καλύτερο δυνατό τρόπο να αναπτύσσουν την προσωπικότητά τους.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ρούκουνας Εμμανουήλ, Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Εστία», 1995,
2. Κουτσουμπίνας Στ., «Η συνταγματική θέση του ανηλίκου» σε Συμπόσιο (1990), Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων-Επανεκπαίδευση και ένταξη, επιμ. εκδ. Μπεζέ Λ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, Κομοτηνή,
3. Goldson (1997), «Childhood» : An introduction to historical and theoretical Analyses στο Phil Scraton, London, UCL Press,
4. David Archard, «Children, Rights and Childhood», London and New York (the Ariès thesis),
5. Ariès Ph., «The discovery of childhood» σε Jenks Ch., The Sociology of Childhood, Essential Readings, Gregg Revivals, Hampshire,
6. Σπινέλλη Κ. – Τρωϊάνου Α. (1992) , Δίκαιο Ανηλίκων – Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Β΄ έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή,
7. Πιτσελά Α. (1995), Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής Β΄, Δίκαιο Ανηλίκων, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, σελ. 9-16/ Ρούκανα Ε. (1995),
8. Ρούκουνας Ε. (1995), (Alston Ph. (1996), The United Nations and Human Rights – A critical appraisal, Clarendon Press, Oxford,
9. Κουράκης Ν. (1997), Η ποινική καταστολή – Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος, 3^η Έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
10. Πιτσελά Αγγ., «Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των νεαρών κρατουμένων στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης», Υπεράσπιση [2000].

11. Ανθοζωή Χαΐδου, Θετικιστική Εγκλη/γία, Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996.
12. Ιακ. Ι. Φαρσεδάκη, Στοιχεία Εγκλη/γίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996.
13. Ηλίας Δασκαλακης, Η Εγκλη/γία της Κοινωνικής Αντίδρασης , εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1995.
14. Χριστίνα Ζαραφωνίτου, Εμπειρική Εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1995.
15. Α. Χαΐδου, Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και το εξωτερικό, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1990.
16. Α. Χαΐδου, το θεωρικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1990.
17. Marc Ancel, Η Νέα Κοινωνική Άμυνα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1995.
18. γ.Κ.Βλάχος, Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Β΄ Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα '79.
19. Ιακ. Ι. Φαρσεδάκη, Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, τεύχος Α΄, Νομική Βιβλιοθήκη.
20. Ανθοζωή Χαΐδου, Το σωφρονιστικό σύστημα, Νομική Βιβλιοθήκη, Εκδ. 2002.
21. Albert Cohen, Delinquent Boys, A free press paperback, Macmillan Publishing Co., Inc. , New York – London.
22. David Garland, Punishment and modern society, Clarendon paperbacks, Oxford John Hagan.
23. Crime and disrepute , Sociology for a new century, Pine Forge Press.
24. Thomas Gabor, Everybody does it! Crime by the public , University of Toronto Press, Toronto Buffalo London.

25. Έφη Λαμπροπούλου, Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1994.
26. Ηλία Δασκαλάκη, Μεταχείριση Εγκληματία Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985.
27. Αντ. Μαγγανάς, Γρηγόρης Λάζος, Κοινωνικές Αξίες των παραβατών και των μη παραβατικών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα, 1997.
28. Ιακ. Ι. Φαρσεδάκη, Ανακριτική-Δικαιώματα του Ανθρώπου και εγκληματογένεση, Νομική Βιβλιοθήκη – Αθήνα 1984.
29. Στέργιος Αλεξιάδης, Ανθρώπινα Δικαιώματα – Ποινική Καταστολή, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1990.
30. Νέστωρ Κουράκης, Εγκληματολογικοί Ορίζοντες, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991.
31. Βασιλική Ιωαννίδη – Ψυχογιού, Ο θεσμός των αναμορφωτικών καταστημάτων / Ιδρυμάτων Αγωγής, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001.
32. Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2000.
33. Αγγελική Πιτσελά δίκαιο Ανηλίκων , Β΄ Έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, Αθήνα 1999.
34. Δικαιώματα του Ανθρώπου, Τόμος III, Νο 12, 2001.
35. Αγγελική Πιτσελά, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, γ΄ έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2000.
36. Ιακ. Ι. Φαρσεδάκης, Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1991.

37. Ιακ. Ι. Φαρσεδάκης, Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1985.
38. Λουκία Α. Μπεζέ, Ανήλικοι Παραβάτες, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1995.
39. Στράτος Γεωργούλας, Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.
40. Εμμανουήλ Ρούκουνας, Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1995.
41. Αντ. Μανιτάκης, Κράτος Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994.
42. Άρσις & NACRO (1995), *Νεανική Παραβατικότητα και επαγγελματική ένταξη – Συγκριτική μελέτη για τις αναπτυσσόμενες πολιτικές στην Ελλάδα και Βρετανία, με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Αθήνα.*
43. Κουράκης Ν., «Δίκαιο ανηλίκων και δικαιώματα του ανθρώπου- Παλαιότερες και νεότερες τάσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό», στο Κουράκης Ν. (1991), *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες Α΄: Θεωρία και Πρακτική της ποινικής καταστολής*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
44. Κουράκης Ν. (1997), *Η Ποινική Καταστολή – Μεταξύ Παρελθόντος και Μέλλοντος*, 3^η έκδοση, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
45. Μανιτάκης α. (1994), *Το Σύνταγμα του 1975/1986*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
46. Περράκη-Νάσκου Π. (1992), «*Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού*», στο *Χαριστήρια στον Ιωάννη Δεληγιάννη*,

ΝΟΜΟΣ – επιστημονική επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, 4^ο μέρος, Θεσσαλονίκη.

47. Πιτσελά Α. (1995), Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής Β΄- Δίκαιο Ανηλίκων, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
48. Πιτσελά Α. (1998), Η ποινική αντιμετώπιση εγκληματικότητας των ανηλίκων, β΄ έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
49. Πιτσελά Α. (1999), Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής, Δίκαιο Ανηλίκων, Β΄ έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
50. Συμπόσιο, Αθήνα 14/16 Οκτωβρίου 1988 (1990), Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων – Επανεκπαίδευση και ένταξη, επιμέλεια εκδ. Μπεζέ Λουκία, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.
51. Σπινέλλη Κ. & Τρωϊάννου Α. (1992), Δίκαιο Ανηλίκων – Ποινικές Ρυθμίσεις και Εγκληματολογικές Προεκτάσεις, β΄ έκδοση αναθεωρημένη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.
52. Χαϊδου Α. (1990), Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και το εξωτερικό, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
53. Πιτσελά Α., «Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η απονομή δικαιοσύνης σε ανηλίκους», Υπεράσπιση (1999),
54. Πιτσελά Α., «Προτάσεις για μια ορθολογική αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα στο κατώφλι της νέας χιλιετίας», Υπεράσπιση (1999),

55. Πιτσελά Α., «Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των νεαρών κρατούμενων στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης», Υπεράσπιση (2000).
56. Σπινέλλη Κ.Δ., «Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες», Π.Χρ. ΚΣΤ' (1976),
57. Κουκουτσάκη Α. (1979) , Σύγχρονες τάσεις στη σωφρονιστική μεταχείριση νεαρών ενηλίκων εγκληματιών, Ποιν. Χρ. ΚΘ
58. Kaiser G., 1982, Σκόπιμη ποινή και ανθρώπινα δικαιώματα, ΠοινΧρ ΛΒ
59. Λαμπροπούλου Ε (1986) : Είναι η φυλακή κλειστό σύστημα; ΠοινΧρ ΛΣΤ.
60. Παρασκευόπουλος Ν. (1988) : Η διαπαιδαγώγηση ως προβληματικός στόχος των στερητικών της ελευθερίας μέσων του ποινικού δικαίου ανηλίκων ΝοΒ 36.
61. Λαμπροπούλου Ε. (1990-1992) : Η αντιμετώπιση του σωφρονιστικού προβλήματος από την ελληνική σωφρονιστική πολιτική Ελ Επ Εγκλ .
62. Λαμπροπούλου Ε. (1987) Οι λειτουργίες του θεσμού της φυλακής Εθνικό Κέντρο Ερευνών.

